

RESEARCH OUTPUTS / RÉSULTATS DE RECHERCHE

Wanneer de taalklok vijf voor twaalf slaat

Vierendeels, Ilias

Published in:
Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

DOI:
[10.5117/tntl2022.4.001.vier](https://doi.org/10.5117/tntl2022.4.001.vier)

Publication date:
2022

Document Version
le PDF de l'éditeur

[Link to publication](#)

Citation for pulished version (HARVARD):

Vierendeels, I 2022, 'Wanneer de taalklok vijf voor twaalf slaat: Meertaligheid geconstrueerd als probleem in de Belgisch Nederlandstalige en Franstalige pers', *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, vol. 138, no. 4, pp. 285-324. <https://doi.org/10.5117/tntl2022.4.001.vier>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Wanneer de taalklok vijf voor twaalf slaat

Meertaligheid geconstrueerd als probleem in de Belgisch Nederlandstalige en Franstalige pers

Ilias Vierendeels

Universiteit Namen

ilias.vierendeels@unamur.be

Abstract

The present paper seeks to shed light on the language-ideological dynamics of contemporary (1995-2018) Belgian media discourses that present multilingualism as a problem. Conceiving of the media as meaningful actors in (re)producing, recontextualising and naturalising language-ideological discourses, we analyse a corpus of 170 French- and Dutch-medium press articles containing multilingualism-as-problem orientations. Following the Discourse-Historical Approach, thematic and critical-pragmatic analyses were conducted of (1) the news topics in which multilingualism can be identified as a problem and (2) the linguistic mechanisms through which that 'problem' is discursively constructed. Results point to three key elements: discourses of victimhood, teleological perspectives on language justice and language history, and (false) dilemmas opposing multilingualism to the community language. These characteristics will emphasise the persistence and instrumentalisation of standard language ideology and ideals of societal monolingualism rooted in Belgian history. The article concludes with a brief reflection on the role of sociolinguistic research in engaging with language ideologies in public language debate.

Keywords: Language ideologies; language conflict; multilingualism, Discourse-Historical Approach; Belgium

1 Eentalige structuren binnen een meertalige realiteit

Discoursen rondom meertaligheid in België laten een interessante dubbelzinnigheid zien.¹ Enerzijds worden meertaligheid en meertalige initiatieven in het publieke discours frequent geassocieerd met positieve argumentatie (Bollen & Baten 2010; Vierendeels, Mettwie & Vogl te verschijnen). In Franstalig België wordt voorts ook al sinds 1998 meertalig immersieonderwijs gegeven. Het belang om Nederlands, Duits en Engels te kennen wordt in Wallonië daarnaast verder benadrukt in onder meer het Marshallplan² en in de beleidsverklaring van de Franstalige gemeenschapsregering uit 2019 (cf. Mettwie 2020). Ook het bestaan van regionale talen op haar grondgebied wordt door de Franstalige Gemeenschap sinds de jaren 1990 erkend. In de Brusselse gewestregering, dan, is sinds 2019 een minister ter Promotie van meertaligheid aangesteld, die een jaarlijkse ‘Dag voor Meertaligheid’ lanceerde en minstens drietaligheid ambieert voor alle achttienjarige Brusselaars.³ In recente mappings van meertaligheid en meertalige initiatieven in de hoofdstad wordt bovendien gewezen op een breder wordend maatschappelijk draagvlak voor een Brussels meertalenbeleid (Janssens 2018a; Tibbaut, Vandenbussche & Saeys 2020). Ook in Nederlandstalige België zijn meertalige CLIL-projecten (*Content and Language Integrated Learning*) toegestaan en stimuleren verschillende agentschappen van de Vlaamse overheid initiatieven en beleidsgericht onderzoek rond taaldiversiteit, meertaligheid en taalstimulering.⁴

Anderzijds wijzen heel wat studies erop dat dergelijke discoursen tegenover meertaligheid niet ondubbelzinnig positief zijn. Ze lijken eerder afgewogen te worden tegen ideologieën van eentaligheid gelinkt aan de lange geschiedenis van het Belgische communautaire conflict (Vogl & Hüning 2010). Zo wordt bijvoorbeeld het Europese Handvest voor regionale talen en talen van minderheden niet erkend door België, om het precaire taalpolitieke evenwicht van het land niet in het gedrang te brengen. In Nederlandstalig België zijn in het onderwijsbeleid verder nog duidelijke beschermingsreflexen tegenover

1 Dank gaat uit naar Ulrike Vogl voor de begeleiding en conceptualisering van de oorspronkelijke masterscriptie; naar Laurence Mettwie voor de begeleiding bij deze tekst; en naar de redactie en anonieme beoordelaars voor hun constructieve opmerkingen en suggesties.

2 Een socio-economisch herstelplan voor het Waalse gewest (2005). In de jaren 60 verschuift het economische machtscentrum in België immers van de verouderde Waalse glas-, mijn- en staalindustrie naar de Vlaamse chemische en logistieke sectoren. Sindsdien krijgt Wallonië af te rekenen met hoge armoede- en werkloosheidcijfers (zie e.g. Deneckere, De Wever & De Paepe 2012).

3 ‘Gatz wil Brusselse minister voor Meertaligheid’. In: *De Standaard*, 16 mei 2019.

4 Zie voor meer info bijvoorbeeld <https://meertaligheid.be/>.

de gemeenschapstaal te ontwaren en krijgt het emancipatorische belang (van de standaardvariant) van het Nederlands veel nadruk (e.g. De Caluwe 2012; Delarue & De Caluwe 2015; Jaspers 2009, 2015; Mettewie & Van Mensel 2020). In Franstalig België moeten de expliciete pogingen van de gemeenschapsregering om meertaligheid en het Nederlands te promoten tegelijk gezien worden als politiek-symbolische toenaderingspogingen naar het socio-economisch sterkere Vlaanderen (e.g. Hambye & Richards 2012). Ook voor Brussel geldt dat (politieke) discussies en mogelijkheden rond een stedelijk meertalen- en diversiteitsbeleid zich vooral plooiën naar de gekende communautaire spanningen tussen Nederlandstaligen en Franstaligen en de historisch taalgevoelige structuren van de stad (e.g. Janssens 2015; Van Mensel 2016).⁵

Het zijn dan ook discoursen en discussies zoals deze laatste, waarin meertaligheid moeilijk ligt en als problematisch wordt ervaren, die centraal staan in dit artikel. Wat voorlopig nog onderbelicht is gebleven, is de precieze taalideologische werking van die discoursen: niet zozeer wat hun taalideologische basis is, maar wel de verschillende manieren waarop die taalideologieën vorm krijgen, hun precieze premissen, en hoe(zeer) die verankerd zitten in de Belgische context. Op basis van de *Discourse-Historical Approach* (Wodak 2001) wordt daartoe een corpus onderzocht van 170 kranten- en tijdschriftartikels uit de Belgische Nederlandstalige en Franstalige geschreven pers waarin meertaligheid als problematisch wordt ervaren. Concreet gaat de aandacht naar de thema's en onderwerpen die aan 'problematische meertaligheid' gelinkt worden en – vooral – naar de kenmerken van het taalgebruik waarmee dat gebeurt. Dit artikel tracht zo de historische en actuele logica van taalideologieën in het publieke Belgische taaldebat te vatten, maar ook hun schijnbare normaliteit en autoriteit te deconstrueren. De complexiteit van taalideologische vormings- en ontwikkelingsprocessen zal daarbij centraal staan. Daarom contextualiseren we hieronder eerst de ideologische rol van taal in het Belgische conflict en lichten we de kritisch-discursieve benadering van taalideologieën uitgebreider toe.

2 Taal en natie(s) in België

Vandaag bestaat de Belgische staatsstructuur uit een federale overheid, drie taalgemeenschappen (de Vlaamse Gemeenschap, de *Communauté*

⁵ Zie bijvoorbeeld ook de verschillende reacties tijdens het debat in de *Commissie Financiën en Algemene Zaken* over het genoemde onderzoeksrapport rond meertalige initiatieven in Brussel; geraadpleegd op 8 maart 2021 via https://www.youtube.com/watch?v=b8gf_fItXQE.

française de Belgique, de *Deutschsprachige Gemeinschaft* of tegenwoordig *Ostbelgien*) en drie economische gewesten (de theoretisch eentalige Vlaamse en Waalse Gewesten en het officieel tweetalige, Frans-Nederlands, Brussels-Hoofdstedelijke Gewest/*Région de Bruxelles-Capitale*). Daarenboven zijn er ook 27 grondwettelijk bepaalde gemeenten rond de taalgrens en Brussel met een bijzonder en gevoelig statuut. Door hun officieel taalgemengd karakter vormen deze faciliteitengemeenten namelijk een uitzondering op de territoriale eentaligheid en zijn ze verplicht om publieke diensten aan te bieden in de andere landstaal als inwoners erom vragen. Hun strikte beregeling en de controverse die dat weleens teweegbrengt in tijden van toenemende bevolkingsdiversiteit en stedelijke expansie van Brussel, zijn emblematisch voor het voortdurende taalpolitieke evenwichtsspel tussen de verschillende taalgemeenschappen van het land.

Meer dan van taal alleen is de complexe Belgische taalpolitiek evenwel een gevolg van aanhoudende socio-economische, demografische, levensbeschouwelijke en (geo)politieke spanningen (e.g. Deneckere, De Wever & De Paepe 2012; Witte & Van Velthoven 2010). Eerder dan de centrale factor in het conflict, moet taal dus gezien worden als een symbool, een markeerder van (sub)nationale groepsidentiteit langs verschillende maatschappelijke breuklijnen heen. Taal vormt met andere woorden de herkenbare, makkelijk polariseerbare oppervlaktestructuur van het Belgische taalconflict en fungeert zo als bliksemafleider voor de dieptestructuur met werkelijke oorzaken voor dat conflict (Darquennes 2015; Nelde 1994, 1997). Hoewel de Belgische spanningen ogenschijnlijk gecentreerd lijken te zijn rond taal, kunnen ze er dus allerminst toe verengd worden (Blommaert 2011). Het is daarom van belang om emotionele taalkwesties en de ideologieën die daarin circuleren steeds te begrijpen in hun politieke, levensbeschouwelijke en socio-economische tijdsgeest, met aandacht voor de verschillende rollen die taal, een-, twee- en meertaligheid gehad hebben in de Belgische natievorming en in de wisselende machtsverhoudingen tussen verschillende belangengroepen in de loop van de geschiedenis van het land.

Pertinent daarvoor is de nadruk die Gal (1993, 1998, 2011) legt op de meervoudigheid, competitiviteit en historische (dis)continuïteit van verschillende taalideologische perspectieven in taalconflict. Zo is de ontwikkeling van Belgisch standaardtaal- en territoriaal eentaligheidsdenken verbonden met een lange Europese taalcultuur, die gegroeid is uit zowel romantische als verlichtingsideeën en een boost krijgt in het discours van nationale bewegingen tijdens de lange negentiende eeuw van nationalisme en natievorming (e.g. Blommaert & Verschuere 1992a; Bauman & Briggs 2003; Van der Horst 2008; Vogl 2012). Tegelijk nuanceert Van Ginderachter

(2005a) dat noch de Vlaamse noch de Waalse Beweging van bij hun ontstaan unaniem of vanuit een geïsoleerd nationalistisch determinisme streefden naar zelfbeschikking en een strikt homogeen eentalig territorium. De weg naar de huidige eentalige structuren van het land loopt met andere woorden niet rechtlijnig.

Niettemin is in het jonge België van de negentiende eeuw voor taal een centrale ideologische rol weggelegd in de nationale identiteitsvorming. In de toenmalige tijdsgeest van *cultivation of culture* staan cultuurbewegingen op, waarin intellectuelen de volkstalen inzetten om een eigen geschiedenis te verbeelden en de nationale kunst en folklore te verheerlijken (Leerssen 2006; Van den Berg & Couttenier 2009). Dat taalgebaseerd cultuurnationalisme dient concreet om het jonge België tegenover het culturele en politieke overwicht van Frankrijk (en Nederland) te plaatsen en moet op die manier mee gestalte geven aan de originaliteit van de Belgische identiteit als tweeenheid (tussen Germaanse en Romaanse aspecten, Nederlands en Frans, liberalen en katholieken, etc.). De taalminnaars hebben dan ook in eerste instantie een patriottistisch-Belgische agenda, en geen Vlaamse (e.g. Wils 2009). Op dat moment draait de focus op taal immers voornamelijk om culturele erkenning en nationale legitimering en nog niet zozeer om een politiek programma met eisen voor territoriale zelfbeschikking.

Vanaf de laatste decennia van de negentiende eeuw maakt de Vlaamse nationale beweging een transformatie door en komen zulke eisen voor territoriale eentaligheid er geleidelijk wel (cf. Hobsbawm 1990; Hroch 1968). Cruciaal is dat het Frans maatschappelijk niet weg te denken is. Als internationale cultuurtaal van de vooruitgang draagt het prestige bij zowel de Waalse en Brusselse als de Vlaamse bestuurlijke en intellectuele elite. Op die manier is het ook een middel tot sociale promotie en socio-economische vooruitgang. Tegelijk blijkt die positie van het Frans een steeds nadrukkelijker obstakel te zijn voor de ontplooiing van de welvarender wordende, niet-Franstalige Vlaamse middenklasse. De Vlaamse Beweging mobiliseert de verfransing⁶ in een discours van onderdrukking, mede door die te koppelen aan de levenssituatie van de (veelal dialectsprekende) Vlaamse arbeidersklasse. Op die manier krijgt de volkstaal ook een socio-economische en emancipatorische dimensie en wordt ze verbonden aan het

6 Een waarheidsgetrouw en genuanceerd beeld van de toestand van het Nederlands en de variërende omvang, intensiteit en diepgang van verfransing in verschillende lagen van de maatschappij vinden we evenwel in verscheidene – elkaar bevestigende en versterkende – historische en sociolinguïstische studies (zie e.g. De Groof 2004; Gevers 1975; Hanson 1990; Vandenbussche 2001, 2004; Van Goethem 1990; Vanhecke & De Groof 2007; Wils 1991).

lot en de rechten van een hele bevolkingsgroep. Zo kan de taalculturele, politieke en socio-economische strijd over de positie van het Nederlands tegenover het Frans van de elite ook stelselmatig verschuiven naar een communautaire strijd van ‘Nederlandstaligen’ tegen ‘Franstaligen’, en van ‘Vlamingen’ tegen ‘Walen’ (zie e.g. Zoltberg 1974).

Sterk verweven met dit groeiende conflict zijn ook taalstandaardiseringsinspanningen van bovenaf. Een breed gedragen, gestandaardiseerde eenheidstaal met sociaal en politiek prestige is voor de Vlaamse Beweging een belangrijke voorwaarde voor socio-economische promotie, maar ook om uitdrukking te geven aan de culturele waardigheid van Vlaanderen en zo weerstand te kunnen bieden tegen het Frans (e.g. Deprez 1999). Onder het argument dat de culturele en intellectuele elite – de potentiële ‘spraakmakende gemeente’ – nog te verfranst wordt geacht, volgt in de tweede helft van de twintigste eeuw dan wat Van Hoof & Jaspers (2012) een markante en invloedrijke periode van hyperstandaardisering noemen. De Waalse Beweging aan haar kant bepleit voor Wallonië een generalisering van het Frans maar ziet die taal ook de rol vervullen van prestigieuze ‘*commun dénominateur linguistique*’ voor het hele land, iets waartoe de Vlaamse en Waalse dialecten en streektaalen niet in staat werden geacht (Francard 1998).

Wanneer het algemeen meervoudig stemrecht de Vlamingen vanaf 1893 meer electoraal gewicht geeft, komt er ook meer slagkracht voor de Vlaamse eisen. De Vlaamse Beweging claimt echter geen algemeen eentalig regime. Ze hangt eerder het personaliteitsbeginsel aan en streeft voornamelijk naar de tweetaligheid van Vlaanderen. De Waalse Beweging interpreteert de toenemende Vlaamse taalstrijd echter als Vlaams imperialisme. Daarnaast vrezen de socialistische en liberale WB-militanten dat met het Nederlands ook het Vlaamse katholicisme electoraal nog sterker zou worden dan het al was rond de eeuwwisseling (Kesteloot 1997). Mede door die houding keren ook de standpunten in Vlaanderen. De politieke ruimte voor diglossie of een meertalenbeleid lijkt dan enkel te verkleinen wanneer onder andere ook interne partijtwisten (Van Ginderachter 2005b; Witte & Verhulst s.d.) en de Duitse *Flamenpolitik* van de Eerste Wereldoorlog (Wils 1974) Vlamingen en Walen enkel meer polariseren. Territoriale eentaligheid dringt zich zo nadrukkelijker op, gevolgd door de taalwetten van de jaren 1920-1930 en verder uitgewerkt met de vastlegging van de taalgrens in de turbulente jaren 60 en de fel bediscussieerde staatshervormingen vanaf de jaren 70.

Eentaligheidsdenken is met andere woorden niet altijd sturend en alesbepalend (*socially constitutive*) geweest in het Belgische conflict. Tegen een lange internationale achtergrond van natie- en identiteitsvorming heeft het aan kracht gewonnen (*socially constituted*) door een samenspel

van culturele, socio-economische en politiek-strategische ontwikkelingen en concrete gebeurtenissen. Blommaert (1999) heeft het in die zin over een complexe wisselwerking tussen het structureel-historische vormingsproces van taalideologieën (*durée*) en snellere incidenten die dat meer gestage proces op hun beurt richting geven (*language ideological debates*). Op die gelaagde maar vruchtbare manier heeft zich zo ook in België een (nationalistisch) ideaal kunnen wortelen dat uitgaat van taalcultureel, standaardtaalig ‘normatief isomorfisme’: het regulatieve ruimtelijke en cognitieve samenvallen van taal-, identiteits-, territorium- en emancipatiegrenzen (Kamusella 2018: 163).

3 Taalideologie, kritische discoursanalyse en de media als taalmakers

De Belgische taalgeschiedenis geeft op die manier blijk van de fundamentele historische en maatschappelijke complexiteit van taalideologische vormings- en normaliseringsprocessen. Voor taalideologieën zijn in de voorbije decennia dan ook al verschillende definities gesuggereerd (zie Kroskrity 2004). Daaronder valt ook die van Judith Irvine (1989: 255), die taalideologieën ziet als ‘*the cultural system of ideas about social and linguistic relationships, together with their loading of moral and political interests*’. Gezien de weg die het eentaligheidsdenken in België heeft afgelegd, is de socioculturele dimensie van Irvines definitie zeer pertinent voor dit artikel, net als de nadruk op de verwevenheid van taal met allerlei levensbeschouwelijke, economische en (partij)politieke belangen. Zoals ook blijkt uit het bovenstaand historische overzicht kan het daarbij zowel om ideologieën van eentaligheid als van twee- of meertaligheid gaan.

De totstandkoming van zulke taalideologieën kan volgens Kroskrity (2004; zie ook Jaffe 2009; Woolard 1992, 1998; Woolard & Schieffelin 1994) onder andere begrepen worden als een reducerend semiotisch proces waarbij maatschappelijke structuren geprojecteerd worden op taalverschil. Daarbij worden de natuurlijke indices tussen een bepaald taalgebruik en een bepaalde sociale identiteit uit hun context gehaald en zodanig generationaliseerd en geëssentialiseerd dat ze onveranderlijk en tijdloos lijken. Er ontstaat dan een constructie die taalverschil tracht te categoriseren, verklaren en legitimeren op een sociaal, identitair, politiek of economisch niveau. Zo krijgt taal een groot, zij het contextafhankelijk, belang als prominent symbool, maar ook als tastbaar socio-economisch kapitaal. Enerzijds kunnen taalideologieën op die manier een zinvol middel zijn om de sociale wereld herkenbaarheid en betekenis te geven. Ook kan (een

welomlijnd) taalgebruik groepscohesie en gevoelens van trots creëren, of kunnen bepaalde taalvarianten in bepaalde contexten voor opwaartse socio-economische mobiliteit zorgen (e.g. Bucholtz & Hall 2004; Jaspers & Madsen 2016; Van de Velde 2020). Anderzijds zorgt taalideologische categorisering en hiërarchisering er ook voor dat sommige talen, variëteiten of registers, samen met de sprekers daarvan, inherent waardiger en waardevoller gaan lijken dan andere, waardoor taal(gebruik) verschillende sociale en fysieke grenzen kan trekken en voor in- of uitsluiting kan zorgen (e.g. Gal & Irvine 1995; Lippi-Green 2007; Rosa 2016; Urciuoli 1995).

Concreet krijgen taalideologieën volgens Irvine & Gal (2000) vorm via drie in elkaar grijpende mechanismen. Het eerste is dat van ‘*iconization*’, waarbij taalgebruik voorbij een indexicale naar een iconische weergave van groepsidentiteit gaat (bv. de idee dat ‘een Vlaming Nederlands spreekt en dus *een Nederlandstalige* is’). Een tweede proces is gebaseerd op ‘*erasure*’. Daarbij wordt de veelzijdige context van taalgebruik verengd, waardoor de onwelgevallige elementen ervan wegvallen (bv. taalvariatie in een zagezegd gehomogeniseerd Nederlands- en standaardtalig Vlaanderen). Tot slot beschrijven ze een proces van ‘*fractal recursivity*’, het scalaire procedé dat verschillen op een kleiner niveau (bv. taalgebruik, accent, etc.) linkt met bredere opposities (bv. op maatschappelijk niveau). Gekoppeld aan het iconiserings- en *erasure*-proces kunnen verschillen *binnen* een groep (bv. varianten van Nederlands en Frans spreken in België) zo tegenstellingen *tussen* groepen worden (bv. ‘Nederlandstaligen’ en ‘Franstaligen’ of ‘Vlamingen’ en ‘Walen’ in België).

Cruciaal is voorts dat die drie vormingsprocedés discursief en dialectisch zijn. Gal (1989; zie recent ook Spitzmüller, Busch & Flubacher 2021) benadrukt dat taalideologieën groeien uit macrohistorische ontwikkelingen, maar tegelijk ook geconstrueerd worden door zeer concrete communicatieve praktijken en discursieve strategieën. Ook Fairclough (1992: 88-89) wijst erop dat ideologieën zowel een structureel als een situationeel karakter hebben en juist daaruit hun sterkte halen: concrete gebeurtenissen of discursieve praktijken worden gestuurd door dieperliggende ideologische structuren die op hun beurt weer bepaald worden door specifieke discursieve gebeurtenissen, een idee dat ook geëchood wordt in Blommaerts (1999) genoemde samenspel tussen *durée* en incidentele debatten waarin het ruimere proces tot uiting komt, doorgezet, gerecontextualiseerd (cf. Bernstein 1990) of gesocialiseerd kan worden.

Zodoende kunnen taalideologieën robuust, coherent en vanzelfsprekend gaan aanvoelen en kunnen ze zich bijgevolg relatief makkelijk concretiseren en verspreiden als een impliciet, schijnbaar neutraal en hegemonisch ‘*produit*

normalisé' (e.g. Bourdieu 1982: 28; Kroskrity 2000; Rumsey 1990; Verschueren 2011). Irvine (2001: 25) stelt dan ook dat:

[...] beliefs and ideational schemes are not contained only in a person's explicit assertions of them. Instead, some of the most important and interesting aspects of ideology lie behind the scenes, in assumptions that are taken for granted – that are never explicitly stated in any format that would permit them also to be explicitly denied. As Silverstein (1979 and elsewhere) has suggested, the best place to look for language ideology may lie in the terms and presuppositions of metapragmatic discourse, not just in its assertions.

Omdat (taal)ideologische structuren circuleren in discours, kan linguïstisch-discursieve tekstanalyse een waardevol middel zijn om ze bloot te leggen (e.g. Fairclough 1992, 2003; Fairclough & Wodak 1997; Silverstein 1979). De pragmatische perspectieven van de *Critical Discourse Studies* (CDS) zijn in die zin een interessante invalshoek (cf. infra). CDS focussen immers op de dynamiek tussen enerzijds de brede maatschappelijke en ideologische structuren die een discours bepalen, en anderzijds de precieze talige (retorische en pragmatische) middelen die een discours tot uiting brengen en het bredere maatschappelijke debat weer kunnen beïnvloeden (e.g. Wodak & Meyer 2016).

Een bijkomende reden voor een dergelijke discursieve benadering van taalideologieën is dat taalconflict in democratische maatschappijen als de Belgische voornamelijk uitgevochten wordt op discursief niveau (e.g. Chilton 1997; Rindler Schjerve 2003).⁷ Zo komen ook de media in het spel. Onder invloed van wat socio-economisch, cultureel en politiek als nieuwswaardig wordt beschouwd, kunnen zij invloedrijke *discursive spaces* openen. Daarin kunnen journalisten en publieke figuren, maar ook lezers, kijkers of luisteraars, verschillende, eventueel botsende, ideeën en ideologieën produceren, reproducen en verspreiden. In hun rol als sociale poortwachters hebben media op die manier een groot gewicht in de normalisering en naturalisering van taalideologieën (Blommaert 1999; Johnson & Milani 2010; Thompson 1991; Van Dijk 1988). In de recente terminologie van Krämer, Vogl & Kolehmainen (2022) functioneren de media dan als *Language Makers*, actoren in een (on) bewust proces dat mee construeert, categoriseert en bepaalt wat (een) taal is en welke taalvormen prestige en legitimiteit uitdragen. Daardoor worden

⁷ Afgezien van incidentele fysieke confrontaties n.a.v. bijvoorbeeld 'Leuven Vlaams', de vernederlandsing van de Gentse universiteit of de Voeren-kwestie.

taalnieuws en gemediatiseerde taaldebatten betekenisvolle plaatsen om discourses, hun tekstuele uitingen, hun specifieke taalgebruik en hun ideologische dynamiek kritisch te analyseren.

Tot slot moet er ook rekening mee worden gehouden dat niet alleen discourses *in* de media drager kunnen zijn van taalideologische processen. In België is immers ook het medialandschap *op zich* al een scheidslijn tussen Nederlandstaligen en Franstaligen. De Franstalige en Nederlandstalige media opereren afzonderlijk van elkaar, voornamelijk gericht op een eigen publiek, een eigen taalgemeenschap en een eigen markt. Daardoor is een nationaal, Belgisch, frame van nieuws nagenoeg onbestaand en blijkt informatie over de andere taalgemeenschappen, inclusief in Brussel, schaars en regelmatig bevooroordeeld of gestereotypeerd (Perrez & Reuchamps 2015; Potvin, Morelli & Mettwie 2004; Sinardet 2007).⁸ Volgens Deutsch (1966) – die nationaliteit ziet als het vermogen tot efficiënte communicatie binnen een grote sociale groep en een gemeenschappelijke sociaal-culturele ruimte – houdt dat in dat een dergelijk medialandschap in casu Nederlandstaligen en Franstaligen, of Vlamingen en Walen, enkel meer uit elkaar kan spelen. Vandaar dat in dit artikel zowel de Nederlandstalige als de Franstalige pers onderzocht wordt.

4 Opzet en aanpak

Het datacorpus voor dit onderzoek is samengesteld op basis van het *GoPress*-archief⁹ en bevat de 1710 kranten- en tijdschriftartikels uit de periode 1995-2018 die minstens één keer het trefwoord ‘meertaligheid/multilinguïsmen’ of hun afleidingen bevatten. Van de 1710 artikels komen er 1085 uit de Nederlandstalige pers (voortaan NL-corpus) en 685 uit de Franstalige pers (FR-corpus). Om gebalanceerde en veelzijdige data te verkrijgen, is ervoor gekozen de meest invloedrijke kranten en tijdschriften in beide taalgemeenschappen op te nemen (zowel de populaire als de economische en kwaliteitsbladen, met hun regionale en online edities), en daarbij uit alle katernen gebruik te maken van alle beschikbare types artikels

8 In *De Standaard* (30 april 2021) stelt Pascal Verbeken, hoofdredacteur van het ‘Belgische’ magazine *Wilfried* (waarvan de Nederlandstalige versie intussen is opgehouden te bestaan) dat andere taalgemeenschappen en regio’s in de Nederlandstalige en de Franstalige pers vooral aan bod komen in politieke verslaggeving, die onontkoombaar ‘slagveldjournalistiek’ is.

9 *GoPress* is een dagelijks geüpdatete databank met artikels en persberichten uit de Belgische en enkele internationale kranten, tijdschriften en hun websites (zie <https://academic.gopress.be>).

(nieuwsberichten, interviews, opiniestukken en lezersbrieven). Voor het trefwoord ‘meertalig*/multilingu*’ werd geopteerd omdat het, in vergelijking met andere relevante trefwoorden, het meest frequente is gebleken.¹⁰ De tijdspanne 1995-2018 werd gekozen omdat ze meerdere belangrijke gebeurtenissen rond meertaligheid in België omslaat (bv. de proclamatie van het Europese ‘moedertaal +2’-principe, de discussies rond immersie-onderwijs in Franstalig België en CLIL-onderwijs in Vlaanderen). Om voldoende maar ook manueel analyseerbare data te verkrijgen, werden in die periode de tien verkiezingsjaren geselecteerd. Daarbinnen werden vijf maanden behouden die discussies rond meertaligheid kunnen stimuleren: acht weken rond de schoolstart, acht weken rond de verkiezingen en een random controlemaand. Voorts werden dezelfde artikels die in dezelfde krant of hetzelfde magazine op een andere datum zijn verschenen als aparte teksten opgenomen, omdat ervan uitgegaan werd dat het in die gevallen om een bewuste keuze van het blad in kwestie ging. Hetzelfde geldt voor artikels die zowel in online als gedrukte vorm zijn verschenen. Ook artikels met dezelfde inhoud maar met een andere titel werden geïnterpreteerd als verschillende teksten en dus afzonderlijk opgenomen, net als dezelfde artikels (met dezelfde of een andere titel) in verschillende kranten of tijdschriften.¹¹

In dat corpus zijn door middel van een concordantieanalyse (Mautner 2016) en deductieve *close reading* dan de ideologische oriënteringen tegenover meertaligheid in kaart gebracht. Daarvoor werd uitgegaan van de traditionele driedeling *language-as-resource*, *language-as-problem* en *language-as-right* (zie Ruíz 1984; Hult & Hornberger 2016). In Vierendeels, Mettewie & Vogl (te verschijnen) wordt daarvan een algemeen (kwantitatief en kwalitatief) overzicht gegeven, met ook oog voor de voornamelijk positieve en neutrale representaties van meertaligheid. Omdat we in dit artikel verder willen inzoomen op de precieze ideologische werking van

10 Tussen januari 1995 en december bevat het GoPress-achief 5297 attestaties van ‘meertalig*’ en 3492 van ‘*multilingu**’; 1584 van ‘drietaling*’ en 2892 van ‘*trilingu**’; en 384 van ‘veeltalig*’ en 404 van ‘*plurilingu**’. Het trefwoord ‘tweetalig*/*bilingu**’ is frequenter, maar bleek in een concordantie-analyse vooral te verwijzen naar de communautaire Nederlands-Frans-discussie, terwijl we in dit artikel voornamelijk geïnteresseerd zijn in ‘meertaligheid’ als de aanwezigheid van twee of meer ‘talen’ ook anders dan Nederlands en Frans. ‘Meertalig*/*multilingu**’ bleek daar de meest gepaste en frequente term voor te zijn. Een trefwoord als ‘tweetalig*/*bilingu**’ of een vergelijking van meerdere trefwoorden zou dus een andere focus opleveren die centraal zou kunnen staan in vervolgonderzoek.

11 Uit Cramérs V-testen is gebleken dat noch het type krant of artikel noch het jaartal of de verschillende maanden invloed hebben op de precieze onderwerpen en thema’s waarin meertaligheid verschijnt (zie Vierendeels, Mettewie & Vogl te verschijnen). Zie ook Vierendeels (2019) voor alle verdere details van de corpusaanstelling.

Tabel 1. Illustratie van het coderingsproces

Voorbeeld thematische codering		
Item uit concordantielij	Initiële code	Gegroepeerde code
Plus de la moitié des néerlandophones n'apprécient guère la publicité en langue « étrangère » déposée dans les boîtes aux lettres. (#FRC346)	Meertalige reclame (Vlamingen tegen)	Vlaamse taalgevoeligheden
C'est son [faciliteitengemeente Ronse] histoire, sa richesse, mais parfois aussi ses difficultés, en tout cas vu d'un œil flamingant. (#FRC839)	Faciliteiten (Flaminganten tegen)	Vlaamse taalgevoeligheden
Voorbeeld taalcodering		
Item uit concordantielij	Initiële code	Gegroepeerde code
Achter de blinkende cijfers schuilt een <u>ronduit</u> dramatische situatie [...] (#NLC41)	Versterkend bijwoord	Geïntensiveerde taal
Achter de blinkende cijfers schuilt een <u>ronduit</u> <u>dramatische</u> situatie [...] (#NLC41)	Versterkend adjectief	Geïntensiveerde taal

discussies waarin meertaligheid vandaag alsnog geproblematiseerd wordt, ligt de focus op de *language as problem*- en negatieve uitingen van de *language-as-right*-oriëntering. In 170 van de 1710 teksten zijn daarvan 317 items geïdentificeerd, die bovendien significant verschillend zijn verdeeld over de Nederlandstalige (233/317; 17,2% van het totale NL-corpus) en de Franstalige pers (84/317; 9,6% van het totale FR-corpus; $\chi^2 = 12,63$; $df = 1$; $p < 0,001$). Die 170 artikels en 317 items vormen de uiteindelijke data voor de analyse.

Bij die analyse volgen we de drie-dimensionele werkwijze van de *Discourse-Historical Approach* (Wodak 2001). In eerste instantie zijn met een kwalitatieve thematische analyse de focuspunten van de artikels geïdentificeerd. In tweede en derde instantie zijn de discursieve strategieën onderzocht (*nomination, predication, intensification/mitigation, perspectivization* en *argumentation*), met concrete aandacht voor hun precieze talige realisaties. Het gaat daarbij om de volgende aspecten: (a) de manier waarop personen, objecten, fenomenen, processen en acties benoemd worden en hoe ernaar verwezen wordt (o.a. naam- en werkwoordkeuze, modaliteit, metaforen, deixis, voornaamwoorden); (b) welke eigenschappen en kwaliteiten ze toegemeten krijgen (o.a. adjectiefkeuze, predicaten, stijlfiguren, allusies); (c) vanuit welk perspectief de situatie bekeken wordt

(o.a. deixis, werkwoordsvormen, onderschikking); (d) met welke intensiteit dat gebeurt (o.a. bijwoorden, diminutieven, ontwijkingen, hyperbolen, uitroepen, vragen) en (e) op welke manier argumenten daarbij gevormd worden (o.a. *topoi*, drogredenen).

Het coderingsproces verliep zoals in Tabel 1 wordt geïllustreerd. Zowel op het thematische als op het talige niveau werden zo codes toegekend aan de nieuwsartikels (NVivo). Codes die betekenisvolle coherentie vertoonden, werden nadien gegroepeerd, om zo thematische en talige sleutelkenmerken te kunnen destilleren uit de dataset. De aandacht gaat daarbij niet essentieel naar frequentie of statistische generaliseerbaarheid van bepaalde kenmerken, maar wel naar hun inhoudelijke saillantie. Een sleutelkenmerk is volgens Braun & Clarke (2006: 82) immers *'not necessarily dependent on quantifiable measures, but rather on whether it captures something important in relation to the overall research question'*.

5 Resultaten

Hieronder wordt ingegaan op de taalideologische aspecten van discoursen die meertaligheid als probleem construeren. Eerst komen de resultaten van de thematische analyse aan bod, nadien volgt de taalanalyse. De focus van de besprekingen is kwalitatief,¹² niettemin wordt de absolute codefrequentie bij de overzichten van de analyses (Tabellen 2 en 3) vermeld.

5.1 Thema's

Zoals blijkt uit Tabel 2, worden in de Nederlandstalige pers voornamelijk maatschappelijke, plebejische en subtractieve vormen van meertaligheid negatief gepercipieerd (cf. Cenoz 2013; Jaspers 2009).

Op het vlak van *maatschappelijke* meertaligheid (cf. Cenoz id.) gaat het daarbij concreet om de aanwezigheid van meer dan één taal in instituten en geografische gebieden waar eentaligheid en de maatschappelijke positie van het Nederlands een gevoelig statuut hebben: Nederlandstalige scholen die meertalige onderwijsprojecten aanbieden en/of een steeds diversere leerlingpopulatie krijgen, stedelijke administratie en publieke dienstverlening in Brussel of het taallandschap in faciliteitengemeenten en de Rand¹³ rond

¹² Zie Vierendeels, Mettwie & Vogl te verschijnen voor een uitgebreide kwantitatieve bespreking.

¹³ Een gordel van gemeenten die bestuurlijk tot het eentalige Vlaamse Gewest behoren, maar in de praktijk ook de grootstedelijke invloedssfeer van de Brusselse agglomeratie ervaren.

Tabel 2. Meertaligheid als probleem: terugkerende thema's in het NL- en FR-corpus

NL-corpus		FR-corpus	
CLIL-onderwijs in Vlaanderen	n=66	Vlaamse taalgevoeligheden	n=30
Franstaligen, 'anderstaligen' en hun thuistalen op school	n=61	Kosten voor bedrijven	n=23
Taallandschap en taalgebruik in Vlaamse Rand	n=44	Immersie-onderwijs in Franstalig-België	n=15
Kennis Nederlands 'anderstaligen'	n=26	Complexiteit Europese instellingen	n=9
Gebrek aan Nederlands in Brusselse administratie en diensten	n=17	Diversiteit in Brussel	n=7
Verkiezingen in faciliteitengemeenten	n=12		
Complexiteit Europese Instellingen	n=5		
Kosten voor bedrijven	n=4		
Kennis Nederlands politici	n=4		

Brussel. In die historisch zeer taalgevoelige context rond de taalgrens zijn het voornamelijk symbolische kwesties die opgepikt worden door de pers, zoals klachten over een- dan wel tweetalige ambtenaren, meertalige wegwijzers, reclameborden, verkeersinformatie, sportlessen, verkiezingsflyers of (het gebrek aan) tweetalige communicatie in het openbaar vervoer.¹⁴

Op het vlak van *individuele* meertaligheid wordt niet zozeer de additieve kennis van West-Europese standaardtalen verbonden aan problemen, maar wel het subtractieve en plebejische taalrepertoire van 'anderstaligen'. Een weerkerend element in de Nederlandstalige pers is dat dergelijke meertaligheid leer- en taalachterstand zou vergroten, waarmee vaak een vertraagd verwervings- of leerproces van specifiek het Nederlands wordt geïmpliceerd.¹⁵ Ook zou meertaligheid de kennis van het Standaardnederlands bemoeilijken en zogenaamde 'mengtalen', 'schijntalen', 'zerotaligheid' of 'taalarmoede' creëren (zie ook Blommaert, Creve & Willaert 2006; Jaspers 2011). Op die manier zou de integratie vertragen, toekomstkansen belemmerd worden en het algemene onderwijsniveau op de helling komen. Ook in het kader van CLIL-onderwijs komen die redeneringen voor. Het (impliciete) argument blijkt in al die gevallen dan ook dat leerlingen in de eerste plaats behoefte

14 Zie e.g. Janssens 2012 en Koppen, Distelmans & Janssens 2002 voor meer over de politiek, symboliek en ideologie m.b.t. taal(landschap) in de Rand rond Brussel.

15 Zie voor een recent voorbeeld onder andere '1 op de 3 kleuters in Zaventem heeft taalachterstand' (VRT NWS, 7 april 2022; <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/04/07/30-van-kleuters-in-zaventem-hebben-taalachterstand/>).

hebben aan standaardtaalbeheersing in de gemeenschapstaal (cf. infra, de voorbeelden onder 5.2).

Daarnaast lijkt de valorisatie van individuele meertaligheid niet alleen af te hangen van het type meertaligheid en de telbare talen die iemand spreekt, maar ook van het *niveau van taalvaardigheid*. Daarom komt in de Nederlandstalige pers het meertalige CLIL-onderwijsproject geregeld naar voren als een heikel thema. Het argument daarbij is immers dat onderwijs door een vreemde taal leerruimte wegneemt voor het Standaardnederlands, dat voorgesteld wordt als maatschappelijke en socio-economische hefboom voor elke leerling (cf. infra; zie ook Jaspers 2012). Ook de beheersing van dat (Standaard)Nederlands bij ‘anderstaligen’, Brusselse ambtenaren of Franstalige politici zijn een terugkerende verzuchting in de Nederlandstalige pers. Artikels in het corpus die aandacht hebben voor uitspraakfouten, gebrekkige woordenschat of slechte zinsconstructies in het Nederlands van premiers, ministers of gemeenteraadsleden (in de Vlaamse Rand) kunnen bovendien blijk geven van de ideologisch-symbolische rol van taal, taalkennis en taalniveau in België.

In de Franstalige pers vallen de frequente referenties op naar de bovengenoemde Vlaamse taalgevoeligheden rond het Nederlands en de ‘verfransing’ van Brussel en de Rand. Vanuit een discursief bewustzijn¹⁶ (cf. Giddens 1979) worden problemen met meertaligheid in het Franstalige corpus dan voorgesteld als een typisch Vlaamse zaak. Zo verschijnen er artikels over Vlamingen die protesteren tegen meertalige en/of Franse reclame op bussen en trams van *De Lijn*,¹⁷ in brievenbussen en op speelpleinen, of Vlamingen die zich niet willen aanpassen aan een Franstalige gesprekspartner (een bekend argument dat in het Nederlandstalige corpus ook voorkomt m.b.t. Franstaligen). Die aanzienlijke aandacht voor Vlaamse gevoeligheden past in Sinardets (2007) analyse van het discours over Vlaanderen in Franstalig-België, dat voornamelijk gefocust is op Vlaams-nationalistische en anti-Waalse attitudes en daardoor een gestereotypeerd beeld schetst van de overkant van de taalgrens (hetzelfde, toont Sinardet aan, geldt overigens ook voor de Nederlandstalige pers).

16 In zijn *‘structuration theory’* werpt Giddens (1979: 5) op dat *‘all [social] actors have some degree of discursive penetration of the social systems to whose constitution they contribute’*. *‘Discursive consciousness’* definieert hij bijgevolg als *‘involving [social] knowledge which actors are able to express on the level of discourse’*, en plaatst hij tegenover *‘practical consciousness’*, kennis die niet gearticuleerd kan worden. *‘Discursive consciousness’* gaat dan met andere woorden over het vermogen van sociale actoren om gedrag en context bewust te beredeneren, rationaliseren en te verwoorden, waardoor die ook een retorisch-constitutief karakter kunnen krijgen.

17 *De Lijn* is de Vlaamse maatschappij voor openbaar vervoer (bussen en trams).

Naast klachten over financiële, praktische en bureaucratische consequenties van meertaligheid in commerciële bedrijven en in de Brusselse administratie, verschijnen ook in de Franstalige pers bezorgdheden over de positie van de taalgemeenschap en van het Frans als gemeenschapstaal. Dat komt bijvoorbeeld naar boven in artikels over toenemende (taal)diversiteit door migratie in Brussel. Die artikels onderstrepen niet zelden het belang om de tweeledige communautaire structuren van de hoofdstad, en dus de rol van de Franstalige Gemeenschap, te vrijwaren tegenover een nadrukkelijker opkomende ‘eigen’ en aparte Brusselse identiteit.¹⁸ Ook in teksten over meertalig onderwijs wordt ongerustheid geuit over de positie van het Frans. Naar aanleiding van het twintigjarig bestaan van immersie in Franstalige scholen duiken in 2018 in het FR-corpus een reeks terugblikkende artikels op. Hoewel de toon daarin overwegend positief is – de pedagogische, culturele en talige voordelen van immersieonderwijs worden aangehaald en ook de voorsprong op Vlaanderen wordt benadrukt – wordt er ook geopperd dat meertalige onderwijsinitiatieven de taalbeheersing van het Frans in de weg kunnen staan en voor een daling van het algemene onderwijsniveau kunnen zorgen. Het belang van onderwijs *in* en de doorgedreven beheersing *van* de gemeenschapstaal wordt dan, net als in de Nederlandstalige pers, gelinkt aan de integratie van nieuwkomers op school en in de samenleving.

Uit het bovenstaande blijkt dat de waardering van meertaligheid zowel in de Nederlandstalige als in de Franstalige pers afgewogen wordt tegen de rol van de eigen gemeenschapstaal. Meertaligheid wordt benaderd als een probleem daar waar of wanneer het de status, de positie en de kennis van het Nederlands dan wel het Frans zou kunnen compromitteren. De resultaten sluiten op die manier nauw aan bij wat Duchêne & Heller (2007; zie ook Jaffe 2007) benoemen als de troep van ‘*endangerment*’ in veel publiek taaldebate, en de invloed van essentialiserend standaardtaal- en één-taal-één-natie-denken die ze daarbij opmerken.

5.2 De pragmatiek van eentaligheidsdenken

Hoe die eentaligheidsidealen nu precies talig vorm krijgen, staat hieronder centraal. Eerst wordt een kort overzicht gegeven van de algemene kenmerken van het taalgebruik in discussies rond meertaligheid, zowel voor de Nederlandstalige als de Franstalige pers, ondersteund door een overzichtstabel met concrete voorbeelden. Nadien wordt dieper ingegaan op de sleutelkenmerken die uit de algemene analyse naar boven komen:

¹⁸ Zie o.a. Janssens 2018b en Van Velthoven 2005 over de opbouw van die eigen, grootstedelijke identiteit in Brussel.

(1) geïntensiveerd taalgebruik, (2) epistemische werkwoordsmodaliteit, finaliteit en temporaliteit en (3) valse dilemma's. Die sleutelkenmerken geven ons inkijk in de aannames en logica van eentaligheidsideologieën, en staan ons zo toe hun werking en invloed beter te begrijpen.

5.2.1 *Algemene taalkenmerken*

De bovenste laag van Tabel 3 toont de actoren die geïdentificeerd konden worden in het corpus. Het gaat daarbij om de expliciete benoeming van groepen. Labelen met *in-* of *out-group* was mogelijk aan de hand van deiktische elementen, zoals persoonlijke voornaamwoorden of verwijswaarden bij een medespeler in kwestie. Daaruit blijkt alvast hoe prominent discussies over meertaligheid gelinkt worden aan de communautaire context van België: met het gebruik van 'Nederlandstalige(n)', 'Vlaming(en)', en 'Vlaamse Brusselaar' tegenover 'Brusselaar(s)', 'Wa(a)l(en)' en 'Franstalige(n)', of '*francophone(s)*' en '*Bruxellois(es)*' tegenover '*Flamands*', '*néerlandophone(s)*', '*flamingants*' en '*la Flandre*' is de terminologie van het Belgische conflict duidelijk aanwezig. Daarnaast is het opvallend dat de medespelers in het Nederlandstalige corpus, en in mindere mate ook in het Franstalige, gedefinieerd worden op basis van taaleigenschappen, daarmee blijk gevend van het hierboven aangehaalde taalideologische iconiseringsproces (zie punt 3). In het NL-corpus springt vooral de benaming 'anderstalige(n)' in het oog. Een relatieve term als 'anders' blijkt immers absoluut te worden gebruikt, als verwijzing naar een gefixeerde groep gelinkt aan stedelijke diversiteit en migratie. In meerdere artikels wordt 'anderstalige(n)' in verband gebracht met integratiethema's en staat het in concordantielijnen met o.a. 'Turks', 'Pools', 'Berbers' of 'Arabisch'.¹⁹

De volgende drie rijen van de tabel laten de talige realisaties van de verschillende discursieve strategieën zien. Het NL- en het FR-corpus vertonen gelijkaardige patronen. Op het niveau van de '*intensification/mitigation*', qua codefrequentie de meest aanwezige discursieve strategie, trekken in het NL-corpus het grote aantal graadaanduidende/versterkende bijwoorden de aandacht, samen met het frequente gebruik van tijdsbijwoorden en de intensiteit van hyperbolen. In het FR-corpus zijn de taalelementen kenmerkend die cynisme en sarcasme uitdrukken:

19 Zie bijvoorbeeld uit ons corpus 'Anderstaligen geen stedelijk probleem meer' (*Het Nieuwsblad*, 28 januari 2014) en 'Vooral problemen bij anderstaligen' (*Krant van West-Vlaanderen*, 9 februari 2018), of recenter 'Nieuwe campagne wil Vlaams-Brabantse anderstaligen warm maken om Nederlands te leren' (*Het Laatste Nieuws*, 17 augustus 2022). Een uitgebreide concordantie-analyse zou verder kunnen ingaan op het preciezere collocatieve profiel van de term 'anderstalig*'.

Tabel 3. Meertaligheid als probleem: kenmerken van het taalgebruik in het NL- en FR-corpus

	NL-corpus		FR-corpus	
	In-group ('wij')	Out-group ('zij')	In-group ('nous')	Out-group ('eux')
Medespelers	Nederlandstalige(n): n=30 Vlaming(en): n=22 de Vlaming: n=6 Vlaamse Brusselaar: n=4 Belg(en): n=2	anderstalige(n): n=76 allochto(o)n(en): n=44 Franstalige(n): n=26 Wa(a)l(en): n=6 Brusselaar(s): n=5 buitenlander(s): n=4	francophone(s): n=26 Bruxellois(e)(s): n=9 Belge(s): n=5	Flamand(s): n=34 néerlandophone(s): n=14 flamingant(s): n=7 Bruxellois(e)(s): n=6 allochton(e)(s): n=4 la Flandre (personificatie): n=1
Intensification & mitigation	– graadaanduidende/versterkende (voor) bepalingen (n=268) <i>vooral, ronduit, helemaal, zeer, wel, enorm, überhaupt, ...</i> – temporele bijwoorden (n=62) <i>telkens (weer), opnieuw, (al)weer, nu, dagelijks, altijd, ...</i> – ironie, sarcasme of cynisme door (n=28) – retorische vragen – versterkte woordkeuze: <i>jubelverhalen, enkel en alleen, ...</i> – litotes: <i>niet weinig, niet zelden, niet onverstandig, ...</i> – verkleining: <i>diminutieven, nogal weinig, nogal crazy, ...</i> – hyperbolische subst., adj. en werkw. (n=28) <i>genocide, Vlaamshatend, Babylonisch, verstikken, plunderen, ...</i> – schakerings- en graadpartikels (n=27) <i>toch, dan, nu, zelfs, te, ...</i> – climax: nevenschikkende voegwoorden en uitroepen (n=19) <i>én, en ... en ..., opsommingen, leestekengebruik, ...</i> – determineerders (soms pejoratief): lidw. en vnw. (n=12) <i>de, dé, het, die, dat</i>		– absurdisme, sarcasme of cynisme door (n=25) – retorische vragen: <i>pourquoi, à quoi bon, ...</i> – tegenstelling: <i>tandis (que), même si, alors (que), ...</i> – climax: <i>et ... et ..., opsommingen, uitroepen</i> – vergelijking: <i>comme si, ainsi (que), ...</i> – quotaties en directe redes – graadaanduidende/versterkende (voor) bepalingen (n=17) <i>très, beaucoup (plus), nombreux, surtout, vrai, total(ement), ...</i> – temporele bijwoorden (n=15) <i>toujours, de nouveau, quotidiennement, ...</i> – versterkte substantief-, adjectief- en werkwoordkeuze (n=13) <i>absurdité(s), démagogie, cultiver, cahier de revendications, tracasserie, ...</i> – determineerders (soms pejoratief): lidw. en vnw. (n=7) <i>le, la, tel, les, ce(s)</i>	

Perspectivisation	- deixis: persoonlijke en bezittelijke vnw. (n=71) <i>wij, we, zij, ons, ze, (van) hen, (van) hun, ander</i> - werkwoordmodaliteit en -wijs (n=67; ook intensivering) <i>moet(en), kan, zullen, kunnen, zal, imperatieven</i> - voegwoorden en bijwoorden van causaliteit (n=28) <i>omdat, vanwege, want, daarom, immers, dus, doordat, meteen, ...</i> - voice: passieve vorm/passivering, 'ander' als agens (n=24) <i>word(t)(en), is, werd, door-bepalingen, patiëns, krijgen-passief, ...</i> - gevoelsmodaliteit en evaluatiepartikels (n=21) <i>natuurlijk, helaas, uiteraard, logischerwijs, zelfs, ...</i> - voegwoorden en bijwoorden die finaliteit uitdrukken (n=12) <i>daarom, daarvoor, om + infinitiefzin, (zo)dat, ...</i>	- deixis: persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden (n=16) <i>nous, eux, on, ils, nos, leur, notre, (de) lui, leurs</i> - werkwoordmodaliteit en -wijs (n=14; ook intensivering) <i>faut, devons, imperatieven</i> - voice: passieve vorm/passivering, 'ander' als agens (n=11) <i>sont, était, door-bepalingen ('par', 'de'), reflexief passief ('se'), ...</i> - quotaties en directe redes (n=7; ook intensivering)
Nomination & predication	- adjectieven bij processen, objecten en actoren (n=128) <i>homogeen, vol, dwingend, verontrustend, hardwerkende, heuse, ...</i> - substantieven die een proces uitdrukken (n=33) <i>verfransing, ontnederlandsing, taalverarming, verdrukking, ...</i> - metaforen van oorlog/competitie/aandoe-ning (n=26) <i>strijd, steekspel, gezwel, handicap, hindernis, dekmantel ...</i> - metaforische samenstellingen (neologis-men) (n=18) <i>schijntaal, taalarmoede, zerotaligheid, taalklok, taalvernedering, ...</i> - adjectieven van bezit (n= 9) <i>eigen, eigenste</i>	- adjectieven bij processen, objecten en actoren (n=34) <i>déguisé, trop, loufoque, communautarisée, imprégné, ...</i> - metaforen van oorlog/competitie/aandoe-ning (n=11) <i>se tromper de combat, bombe de retardis-ement, chiens de faïence, annexer, handicap, mécanismes de protection, s'entre-dévorer, ...</i> - substantieven en werkwoorden die durativi-teit uitdrukken (n=8) <i>raidissement, continuer à, sont en train de, francisation, adaptation, ...</i>

retorische vragen, quotaties en tegenstellingen die absurditeit oproepen. Hoewel de frequentieverdeling van de taalkenmerken stabiel blijft over de verschillende tekstgenres heen, leiden sommige thema's wel sneller tot geïntensiveerd taalgebruik, voornamelijk aan de Franstalige kant. Daar zien we intensievere taal immers voornamelijk wanneer het over migratie in Brussel gaat en wanneer de Vlaamse taalgevoeligheden beschreven worden. Verder zijn werkwoordspassivering en epistemische dan wel deontische modaliteit betekenisvolle strategieën in beide corpora. Wat *'nomination/predication'* betreft, treden metaforen van competitie of strijd op de voorgrond, net als woordkeuze die een proces of durativiteit aangeeft. In wat volgt, gaan we verder in op de taalideologische betekenis en context van die kenmerken.

5.2.2 Sleutelkenmerken

Slachtofferdiscours: overrompelingen, noodzaken en sarcasme

Het eerste sleutelkenmerk geeft de emotionaliteit weer van taal als symbolisch conflictelement. Vanuit een eentaligheidsnorm lijkt de confrontatie met de meertalige realiteit immers ten eerste te leiden tot een gevoel van overmaat en ver- of onderdrukking. Op die manier worden slachtofferdiscoursen gevormd waarin beide gemeenschappen zichzelf presenteren als maatschappelijk benadeeld door elkaar en door andere groepen (bijvoorbeeld het discursief geconstrueerde 'anderstaligen'; cf. hierboven). Daarbij wordt de aanwezigheid van meer dan één taal, of van sprekers daarvan, weergegeven als zodanig excessief dat het de historisch 'felbevochten' positie, status of kennis van de gemeenschapstaal – en dus de gemeenschap zelf – dreigt te ondermijnen. Dat uit zich aan de hand van passivering, sarcasme en cynisme maar ook door geïntensiveerd en alarmerend taalgebruik, onder andere gekleurd door categorieke metaforen, substantieven die een proces of duur uitdrukken, versterkende bijwoorden, deontische werkwoordsmodaliteit, imperatieven en hyperbolen. De urgentie die zo wordt opgeroepen, kan, of moet, dan een grotere, terugplooiende focus op de eigen gemeenschapstaal legitimeren.

Het onderstaande citaat (1) is daar een eerste illustratie van. Naar aanleiding van een onderwijsdecreet rond gelijke kansen in het Brusselse onderwijs, dat aan ouders een absoluut inschrijvingsrecht verleent en scholen een aanvaardingsplicht oplegt, wordt voor het Nederlandstalige onderwijs in de hoofdstad een 'massale' aanwezigheid geconstateerd van

‘anderstaligen’. Zij worden geplaatst tegenover het lot van ‘autochtoon Nederlandstaligen’. Het meertalige gegeven zou nadelig zijn voor de integratie van niet-Nederlandstalige scholieren, het Nederlandstalige karakter van de scholen en de plekken voor Nederlandstalige kinderen:

(1) De laatste jaren opteren anderstaligen massaal voor onderwijs in het Nederlands, met als belangrijkste doel hun kinderen de beste kansen te geven om meertalig te worden, een onmiskenbare troef op de arbeidsmarkt. Het gevolg is dat veel Nederlandstalige basisscholen vollopen en uit hun voegen barsten. [...] Ook Nederlandstalige ouders zijn daar de dupe van en vinden in bepaalde regio's geen school meer waar nog plaats is. [...] Multiculturele scholen hebben bovendien nood aan een behoorlijke aanwezigheid van Nederlandstalige kinderen. Dat is belangrijk om een goede integratie te realiseren en de verwerving van het Nederlands als school- en omgangstaal te bevorderen. Zo kunnen ze voorkomen dat ze evolueren naar 'concentratiescholen', in de ruimere betekenis van 'scholen met een minderheid van autochtoon Nederlandstaligen'. (*De Standaard*, 2 juni 2003 – Opinietekst)

Ook in de volgende kwestie, over de positie van het Nederlands in sportclubs in de Vlaamse Rand rond Brussel, vinden we eenzelfde alarmistische toon. Volgens Sven Gatz – toen nog geen minister van Meertaligheid – zorgt het toenemend aantal Franstaligen in de Rand voor een ‘verontrustende verschuiving’, een probleem waarmee ‘dwingend’ moet worden ‘omgegaan’. Ze blijken het handelend voorwerp (‘door’) in de overrompeling die de ‘Vlaamse clubs’ passief ondergaan (‘worden’). Dat in de laatste zin van het citaat ‘Franstaligen’ tegenover het ‘Vlaamse’ karakter van de clubs geplaatst worden, toont bovendien aan hoe dat karakter ideologisch-symbolisch gedefinieerd wordt aan de hand van taal. De modaliteit in ‘dwingend’ en ‘doortastend’, net als het opsommende ‘ook’ en het waarschuwend ‘te laat’, drukken opnieuw urgentie uit:

(2) Er is volgens Sven Gatz een verontrustende verschuiving bezig [...] Gatz wil ook dat er dwingende maatregelen worden genomen om met de Franstaligen in de rand om te gaan. [...] ‘Dat lijkt me niet doortastend genoeg’, aldus Gatz. ‘Binnenkort worden de Vlaamse clubs in de rand helemaal overrompeld door Franstaligen en dan zal het te laat zijn.’ (*De Standaard*, 4 april 2007 – Nieuwsartikel)

Daarnaast blijkt uit het bovenstaande citaat dat geïntensiveerd taalgebruik rond meertaligheid ook te vinden is in dagdagelijkse nieuwsberichten, en dus meer is dan louter een stijlkenmerk van opiniërende, en dus meer provocerende, tekstgenres. Ook het volgende voorbeeld, over dezelfde taalkwestie in sportclubs, getuigt daarvan. Op 3 april 2007 plaatst *Het Laatste Nieuws* een nieuwsbericht met de volgende, urgente, titel (cf. werkwoordsmodaliteit):

(3a) ‘Nederlands moet weer de voertaal worden in sportclubs’ (*Het Laatste Nieuws*, 3 april 2007 – Titel bij nieuwsartikel)

De kop suggereert een onwenselijke situatie, waarbij het Nederlands haar rol als voertaal in sportclubs verloren is. Verderop, in de hoofdtekst van het artikel, staat evenwel:

(3b) [...] In de sportclubs in de Vlaamse Rand rond Brussel is meertaligheid een feit. Een op de vier gesprekken wordt er in een andere taal dan het Nederlands gevoerd. [...] Vooraf bij de ouders en tijdens informele contacten is er sprake van meertalige communicatie. Ook op trainingen zijn meerdere talen te horen, maar de voertaal blijft meestal het Nederlands. De betrokkenen ervaren de meertaligheid meestal niet als een probleem [...] (*Het Laatste Nieuws*, 3 april 2007 – Nieuwsartikel)

Uitgaand van bijvoorbeeld de herhaalde anafoor met ‘vooral’ en ‘ook’ speelt ook in dit stukje een gevoel van overmaat en verdrukking. Dat meertaligheid bovendien expliciet benoemd wordt als ‘een feit in de sportclubs in de Vlaamse Rand rond Brussel’, geeft aan dat taaldiversiteit en het gebruik van meerdere talen in maatschappelijke situaties hier niet beschouwd worden als een evidentie of een natuurlijke stand van zaken. Inhoudelijk lopen de hoofdtekst en de titel voorts duidelijk uiteen. Volgens de titel is het Nederlands geen voertaal meer in Vlaamse sportclubs rond Brussel. Volgens de hoofdtekst verloopt drie vierde van de gesprekken nog wel in het Nederlands, ook tijdens de trainingen. Het kwart van de communicatie dat niet in het Nederlands verloopt, blijkt dan vooral informeel en familiaal te zijn. Dergelijke inhoudelijke (nuance)verschillen tussen titel en hoofdtekst kunnen er dan op wijzen op dat krantenredacties het taalideologisch geïnspireerde overrompelings- en urgentiegevoel rond meertaligheid discursief bewust inzetten, strategisch of provocatief inspelend op gekende taalgevoeligheden van lezers en het publieke debat, terwijl de beschreven situaties andere tendensen laten zien. Ook in bijvoorbeeld *De Morgen* (28 november 2017) zien we zo’n strategisch discursief bewustzijn terug. In een debat over de plaats

van thuistalen op het speleplein in Vlaamse scholen stelt de onderstaande titel van een opiniestuk meertaligheid voor als een absurditeit²⁰ (cf. het vraagteken en de constructie ‘je zou voor minder’):

(4a) Meertaligheid op school? Je zou voor minder opstandig worden (*De Morgen*, 28 november 2017 – Titel bij opinietekst)

Verderop in het artikel blijkt de auteur echter niet opstandig te worden van meertaligheid (i.e. thuistalen) op school *an sich*, maar wel van de gebrekkige pedagogische, praktische en financiële ondersteuning voor leerkrachten in cultureel diverse en meertalige klas. Merk bij ‘opstandig worden’ ook het verschil op tussen het versterkende ‘je zou voor minder’ in de titel en het afzwakkende onpersoonlijke voornaamwoord ‘wat’ in de tekst zelf:

(4b) [...] Begin maar eens aan meertalenbeleid in zo’n typisch overbevolkt en verouderd Vlaams klaslokaal waar gemakkelijk een handvol verschillende talen gesproken wordt. De bijkomende ondersteuning die aan het einde van de nota gepresenteerd wordt, zou mij als leerkracht alvast niet overtuigen. Ik zou er zelfs wat opstandig van worden. (*De Morgen*, 28 november 2017 – Opinietekst)

Zoals reeds gezegd, speelt dat discursieve bewustzijn over taalgevoeligheden in Vlaanderen ook nadrukkelijk in de Franstalige pers. Het is de alarmistische stemming van het meertaligheidsdebat in het Noorden die aan Franstalige kant ook geregeld leidt tot geïntensiverde taal. Het feit dat *‘flamingants’* hun gemeenschapstaal snel in gevaar zien, wordt bijvoorbeeld in een interview uit *Le Vijf/L’Express* op scherpe toon verzucht (e.g. woordkeuze, absurditeit door de vergelijking, herhaling van ‘*vrai*’ en de vooropplaatsing van en het bepaald lidwoord in ‘*le vrai problème*’). Merk op dat ‘flamingant’ een (historisch) geladen woordkeuze is: het is geen synoniem voor ‘inwoner van Vlaanderen’, maar verwijst naar actieve aanhangers van de Vlaamse beweging of het flamingantisme:²¹

20 Op diezelfde discussie reageerde Bart De Wever (voorzitter van de Vlaams-nationalistische partij N-VA) met de boutade ‘ik dacht dat het een aprilgrap was’ (*Het Nieuwsblad*, 27 november 2017; https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20171126_03209193)

21 Flamingant. (2022). In: *Van Dale Online*. Geraadpleegd op 23 augustus 2022 via <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/flamingant#.Yyg7EnZBxPY>.

(5) 'Mais il n'y a pas que la loi. Ces flamingants ont un vrai problème de complexe identitaire, comme si le français était la langue hégémonique. Ce complexe continue à vivre, mais le vrai problème, ce sont les tracas-series quotidiennes qui en résultent.' (*Le Vif/L'Express*, 15 februari 2018 – Interviewartikel met politici Rudy Demotte [PS] en Jean-Luc Crucke [MR])

Eenzelfde geluid klinkt ook door in het onderstaande betoog van de Fransstalige politicus Louis Michel (MR), in een dubbelinterview met de Vlaamse politicus Bart De Wever (N-VA) over faciliteitengemeenten in de Rand:

(6) 'Les facilités ont été payées dans un accord, par exemple en échange de la frontière linguistique. Je suis venu ici pour mettre en évidence votre côté outrancier. La démocratie, c'est la voix du peuple. Quand une majorité confortable vote pour un bourgmestre, comment pouvez-vous dire qu'il ne sera jamais nommé ? J'ai toujours défendu le multilinguisme. Mais tout cela n'a rien à avoir avec la francisation. Le dire, c'est de la démagogie ! Et je suis triste que ça marche.' (*Le Soir*, 8 juni 2010 – Interviewartikel met politici Louis Michel [MR] en Bart De Wever [N-VA])

Wat de geïntensiveerde taal en het slachtofferdiscours in de Nederlandstalige en Franstalige pers ten slotte nog kenmerkt, is cynisme en sarcasme. Dat uit zich door middel van idiomatisch en informeel taalgebruik (o.a. uitdrukkingen), passivering of deontische modaliteit, superlatieven, versterkende tijdsbijwoorden, quotaties en retorische vragen:

(7) 'De man daar sloeg rood en groen uit toen wij verwezen naar de "kerstverse" oproep van de koning tot meertaligheid en dat wij in zijn eigenste huis alweer een taalvernedering geserveerd kregen' (*Het Laatste Nieuws*, s.d. – Opinietekst)

(8) 'A quoi bon promouvoir le multilinguisme dans l'Horeca à Bruxelles si le même touriste doit se contenter d'un service unilingue flamand lorsqu'il franchit la forêt de Soignes ou le Ring de Bruxelles pour boire un verre, acheter un journal ou faire un bon repas ?' (*La Libre*, 26 mei 2010 – Nieuwsbericht)

Maatschappelijke taalverhoudingen evolueren lineair en teleologisch

Samen met het feit dat meertaligheid en veranderende taalverhoudingen leiden tot een gevoel van overmaat en urgentie, blijken ze in het NL-corpus

ook systematisch benaderd te worden vanuit een teleologische logica: er wordt doelmatig gedacht over taal, vanuit een historisch gegroeide rechtvaardigheidsclaim en een lineair verhaal waarvan het einde evident vastligt. Daarin wordt de taalstrijd gezien als organisch, waarvan de ontvoogde maatschappelijke positie van het Nederlands als enige gemeenschapstaal van Vlamingen het (historisch) rechtvaardige en vanzelfsprekende eindpunt moet zijn (zie ook Blommaert e.a. 2000: 45). De denkwijze is met andere woorden dat het gezien de Belgische taalgeschiedenis evident en rechtvaardig is om te streven naar strikte territoriale eentaligheid, wat incompatibel lijkt met een twee- of meertalige realiteit. Die idee schemert door in het talige niveau door passivering, temporele bijwoorden, finale bijzinnen en epistemische werkwoordmodaliteit. In Brussel neemt bijvoorbeeld het aantal niet-Nederlandstaligen in het Nederlandstalige onderwijs toe:

(9) 'Door het groeiende aantal Frans- en anderstaligen, zijn we in een situatie beland dat wij misschien opnieuw moeten vechten om de Vlaamse kinderen gelijke kansen te bieden in hun eigen Nederlandstalige scholen'.
(*De Tijd*, 15 oktober 2003 – Nieuwsartikel)

Ook hier staan in een wij-zijconstructie 'Franstaligen' en 'anderstaligen' nadrukkelijk tegenover 'Vlaamse kinderen', de gepassiveerde slachtoffers van deze situatie ('door'-bepaling, 'beland zijn'). De bezitsvorm 'hun', met het adjectief 'eigen' als versterking, schakelt 'Vlaams' gelijk met 'Nederlandstalig' en drukt zo weerom de logica uit dat het Nederlands en Nederlandstaligen – in tegenstelling tot andere groepen – een natuurlijke plaats hebben in het Nederlandstalige onderwijs in Brussel en Vlaanderen. Wanneer die positie door demografische verschuivingen minder evident lijkt, is het in die redenering dan ook logisch dat het niet anders kan (epistemische modaliteit van 'moet')²² dan er 'opnieuw' tegen te 'vechten'. Het temporele bijwoord ('opnieuw') en de uitgesproken werkwoordkeuze ('vechten') linken deze actuele kwestie bovendien expliciet met de historische taalstrijd. Zo kunnen daaraan verbonden connotaties, frames en gevoeligheden zich verplaatsen naar dit debat. Daarmee wordt aangetoond hoe historische taalideologische debatten ook actuele discussies mee blijven vormen. Concreet volgt deze discursieve verschuiving de stappen van recontextualisering die Bernstein (1990) onderscheidt: het breed gekende brondiscours van de negentiende-eeuwse taalstrijd om rechten en prestige voor het Nederlands wordt gerecontextualiseerd door het te linken aan de status van het Nederlands in het huidige Nederlandstalige onderwijs, waardoor het

²² Ook de modale 'moet' in voorbeeld (3a) kan zo geïnterpreteerd worden.

nieuwe ontstane beeld van ‘taalstrijd om het hedendaagse Nederlandstalige onderwijs’ via dit interview eventueel verder verspreid kan worden.

Met gelijkaardige talige eigenschappen komt het idee van evident rechtmatig Nederlands ook terug in voorbeeld (10), over een voorstel om tweetalig onderwijs in te voeren rondom de taalgrens. De lezersbrief verwerpt het idee niet, maar oordeelt het wel ontoereikend voor wat het uiteindelijke, terechte doel van taalbeleid lijkt te moeten zijn: de evenwaardigheid van het Nederlands aan het Frans in Brussel. De implicatie dat taalverhoudingen scheef kunnen zijn (‘rechttrekken’), en er dus sprake is van onrecht, onderstreept de natuurlijke rechtmatigheid van die evenwaardige positie van het Nederlands:

(10) [Tweetalig onderwijs rond de taalgrens] Een nobel idee, ware het niet dat zo'n initiatief zeer weinig kansen heeft om de verhoudingen weer recht te trekken. In Brussel kun je perfect maatschappelijk functioneren zonder een woord Nederlands te kennen. Maar de Nederlandstalige Brusselaar kan niet zonder het Frans. (*De Standaard*, 14 april 2007 – Lezersbrief)

Ook beeldender taalgebruik reflecteert de idee-fixe dat de Belgische taalgiedenis vanzelfsprekend doelmatig evolueert. Naar aanleiding van het voorstel om thuishalen toe te laten op Vlaamse schoolpleinen (cf. supra) wordt in een online *Knack*-opiniestuk bekritiseerd:

(11) De taalklok terugdraaien is de integratie jaren terugwerpen in de tijd. (*Knack.be*, 2 december 2017 – Titel van opinietekst)

Een meertalig onderwijsbeleid wordt hier gezien als een stap terug in de tijd. De onderliggende assumptie hier is immers – door taal te vergelijken met een klok – dat taal als maatschappelijk fenomeen een lineair traject van vooruitgang zou volgen, in de richting van de rechtmatige eentaligheid van Vlaanderen. Wat daartegen ingaat, doet de klok dan terugdraaien, met de implicatie dat daarbij verworvenheden tenietgedaan worden waar eeuwenlang voor gestreden is (cf. recontextualisering). Bovendien komt meertaligheid op school in dit voorbeeld ook in een expliciete interdiscursieve (cf. Fairclough 2003) nevenschikking te staan met integratieproblemen, wat ons naar het volgende punt brengt.

Meertaligheid tegenover de gemeenschapstaal: een (vals) dilemma

Zowel in de Nederlandstalige als in de Franstalige pers is het valse dilemma een laatste betekenisvol kenmerk van het taalgebruik waarmee meertaligheid geproblematiseerd wordt. Het gaat om een verengende alles-of-niets-reflex

die een gemeenschap of de gemeenschapstaal als uitgangspunt neemt en meertaligheid daartegenover plaatst, niet ernaast of ermee in tandem. Zo lijken meertaligheid en de gemeenschapstaal dan niet ongecompliceerd samen te kunnen gaan. Een bepaalde taalkwestie is dan *of* een voordeel voor die gemeenschapstaal *of* een risico.²³ Vanuit een één-natie-één-taalgedachte is dat een logische redenering, die zich uit door middel van vergelijkingen, impliciete of expliciete oorzaak-gevolgverbanden en nevenschikkende voegwoorden:

(12) Meertaligheid ja, maar Nederlandstaligen moeten in alle omstandigheden kunnen rekenen op het Nederlands (*De Standaard* 18 januari 2007 – Lezersbrief)

Citaat (12) kan gezien worden als een zogenaamd *figleaf* (e.g. Saul 2017), een onbewust of retorisch ‘bedekte’ taaluiting met een relatief subtielere implicatuur. Zo kan het bovenstaande citaat iets vertellen over het naturaliseringsproces – het evidentier, automatischer, minder uitgesproken en dus implicietier worden – van taalideologische reflexen: hoe expliciet positief de schrijver van de lezersbrief zegt te staan tegenover meertaligheid (cf. ‘meertaligheid ja’), toch gaat hij uit van een automatisch risico voor de positie van het Nederlands. Voorts komt een vals dilemma ook naar boven wanneer de rol van taal in integratieprocessen aangehaald wordt:

(13) Maar er zijn ook nieuwe gezinnen die niet het maatschappelijk engagement opbrengen en zelfs kiezen voor segregatie. (*De Morgen*, 28 november 2017 – Opinietekst)

(14) Meer dan de kennis van die andere talen is de goede beheersing van het Nederlands – voor kinderen én hun ouders – onontbeerlijk voor de inburgering. (*De Standaard*, 7 maart 2006 – Lezersbrief)

Beide citaten vertolken een discours van taal als ‘plicht’ (zie Horner 2011): wie zich wil integreren, heeft de individuele verantwoordelijkheid zich taalkundig aan te passen aan de plaats waar men zich settelt. Ook Blommaert & Verschueren (1992b: 118-123) tonen met een pragmatische analyse

23 In een discussie rond thuistalen in het onderwijs ontwaart Steven Delarue, beleidsmedewerker rond taal en diversiteit bij het Onderwijscentrum Gent, hetzelfde mechanisme (*Knack*, 28 november 2017: ‘het is en-en, niet of-of’; <https://www.knack.be/nieuws/belgie/meertaligheid-op-school-is-geen-ideologie-het-is-een-realiteit-en-een-troef/article-opinion-932151.html>).

aan hoe in het Belgische integratiediscours de verantwoordelijkheid bij de migrant komt te liggen. In eenzelfde lijn wijzen Heller & McElhinny (2017: 95; zie ook Jaspers 2012) erop dat taal in discussies over nationaliteit, burgerschap en individuele verantwoordelijkheid een argument kan worden om dieperliggende oorzaken van sociale in- of uitsluiting te maskeren. Taal (i.e. een bepaalde taalvariant) kan immers gezien worden als een leerbare of verwerfbare integratiefactor, en zou zo, volgens één-taal-één-natiepremissen, relatief direct tot inburgering en sociale promotie moeten kunnen leiden. Een dergelijke opvatting gaat uit van een duidelijk afgelijnde een-op-een-relatie tussen gemeenschapstaal, territorium en maatschappelijke kansen. Met een vals dilemma, waarbij de mogelijkheden ofwel een keuze voor het Nederlands en deelname aan de samenleving ofwel een keuze voor segregatie zijn, wordt het Nederlands in beide voorbeelden immers beschouwd als natuurlijke voorwaarde voor geslaagde integratie en een plaats in de maatschappij. Taal wordt in die logica zodanig verbonden met de natie, hier in de betekenis van de Vlaamse gemeenschap, dat er a priori wordt van uitgegaan dat enkel het Nederlands er emancipatorisch kan werken en er zonder die taal maar moeilijk een leven opgebouwd kan worden.

Een dergelijke redenering is niet enkel een aangelegenheid van de Nederlandstalige pers. Over een voorstel om lessen Arabisch te promoten in het Franstalige onderwijs wordt gezegd dat voor een geslaagde integratie juist gefocust moet worden op ‘*un socle commun qui inclut*’, waarmee gealludeerd wordt op het Frans. Door het voorstel rond het Arabisch automatisch tegenover de rol van de gemeenschapstaal te plaatsen, wordt de situatie een dichotomie, waarin meertalig – Arabisch – onderwijs niet aanvullend blijkt te kunnen zijn op de positie van het Frans:

(15) [...] c'est avec ce genre de raisonnement qu'on a raté les politiques d'intégration. En pensant le eux et le nous, et jamais un nous collectif, inclusif. Les enfants nés en Belgique n'ont pas besoin d'apprendre l'arabe à l'école qui doit être construite sur un projet, un socle commun qui inclut. (*La Libre Belgique*, 7 februari 2018 – Interviewartikel)

In het NL-corpus worden tot slot ook meertaligheid en de beheersing van de standaardtaal weergegeven als wederzijds exclusief, zowel voor autochtone als allochtone leerlingen. In citaten (16) en (17) wordt aandacht voor meertaligheid op school bijvoorbeeld voorgesteld als niet-opportuun, met als reden dat meertalige onderwijsprojecten het leer- of verwervingsproces van de standaardtaal kunnen hinderen. De overweging dat meertaligheid en standaardtaligheid elkaar ook kunnen versterken, of dat kennis

van een standaardvariant ook een vorm van meertaligheid kan zijn, blijft daarbij buiten beschouwing. Op discursief niveau uit zich dat in expliciete oorzaak-gevolgconstructies ('omdat', 'dan') die een directe, negatieve, link leggen tussen meertaligheid en standaardtaligheid. Dat wijst opnieuw op een eentaligheidslogica met de standaardvariant van de gemeenschapstaal als uitgangspunt:

(16) In andere landen bestaat het CLIL-systeem al. [...] de minister wil evenwel met een beperkt aantal uur [in de doeltaal] beginnen omdat hij de beheersing van het Nederlands niet in gevaar wil brengen. (*Gazet van Antwerpen*, s.d. 2007 – Nieuwsartikel)

(17) 'Een rijke en correcte standaardtaal is een vitale factor voor de gedachtevorming en het intellectueel niveau.' Het is dan volgens Decoo voor de grote meerderheid onverantwoord om in de kleuterklas didactische tijd te besteden aan een tweede taal. (*Knack*, s.d. 2000 – Interviewartikel)

6 Conclusie: taalideologieën in publiek taaldebat

De bovenstaande resultaten tonen hoe en in hoeverre de problematisering van meertaligheid in actuele Nederlandstalige en Franstalige mediadiscussies gestuurd wordt door een historisch gegroeide protectieve ideologie van eentaligheid en homogenisering. Op het thematische vlak verschijnt een negatieve connotatie bij vormen van meertaligheid die zouden bemoeilijken dat op zijn minst het maatschappelijke leven in de (standaardvorm van de) gemeenschapstaal kan plaatsvinden, of de status en positie van die gemeenschapstaal zou compromitteren. Het gaat daarbij om artikels over thuistalen op school, het taallandschap rondom de taalgrens en de beheersing van de gemeenschapstaal bij 'anderstaligen' en leerlingen in meertalige onderwijsprogramma's. Aan de argumentatie, de impliciete of bewuste talige keuzes en het discursieve bewustzijn in die artikels kunnen we de hevigheid en diepgang zien van die eentaligheidsgedachte. Het taalgebruik waarmee meertaligheid in het onderzochte corpus geproblematiseerd wordt, bevat immers drie systematisch terugkerende eigenschappen die op verschillende, elkaar versterkende manieren de gemeenschapstaal snel als sterk bedreigd voorstellen: (a) intensiveerders, werkwoordmodaliteit en passivering die overrompeling uitdrukken en urgentie oproepen, (b) temporele bijwoorden, metaforen en finaliteit die uitgaan van territorialiteit als historische rechtmatigheid en veranderende taalverhoudingen

presenteren als vanzelfsprekend lineair en teleologisch, en (c) tegenstellende voegwoorden en oorzaakgevolgconstructies die aandacht voor meertaligheid en aandacht voor de gemeenschapstaal als een onverzoenbare dichotomie voorstellen.

De analyses vormen op die manier ook andersoortig en aanvullend bewijs voor wat in de inleiding al aangehaald werd, namelijk dat de discoursen waarin meertaligheid als problematisch gevoeld wordt stevig verankerd zitten in de complexe Belgische taalgeschiedenis. Zowel aan Nederlandstalige als aan Franstalige kant zien we een taalideologisch apparaat aan het werk dat diep wortelt in een socio-historische context van taalstrijd en communautaire spanningen, die op hun beurt voortkomen uit een lange Europese taalcultuur en uit verschillende complexe demografische, politieke en socio-economische ontwikkelingen en gebeurtenissen. Het huidige publieke mediadebat plooit zich dan ook thematisch en talig naar de daaraan verbonden taalgevoeligheden, waardoor meertaligheid voornamelijk lijkt te moeten passen in bestaande taalideologische structuren. De historische taalstrijd wordt herhaaldelijk gerecontextualiseerd naar huidige discussies en zowel in de Nederlandstalige als de Franstalige pers speelt een intens minoriseringsdiscours, waarin beide gemeenschappen zichzelf presenteren als het (historische) slachtoffer van elkaar en van andere discursief geconstrueerde groepen (bijvoorbeeld 'anderstaligen'). In het licht van de huidige maatschappelijke machtsrelatie tussen beide groepen zou zo'n houding echter enigszins vreemd kunnen worden genoemd (Hambye 2009). Door de zeer uitgebalanceerde staatsstructuur hebben de twee groepen op het federale vlak immers ongeveer hetzelfde gewicht en beschikken ze regionaal bovendien over hun eigen instellingen, bevoegdheden en een officiële taal met prestige. Tegelijk bewijst die minoriseringsangst in het taaldebat aan weerszijden van de taalgrens wel hoe verregaand historisch gegroeide taalideologische denkbeelden vandaag doorleven en nog een niet te onderschatten discursieve en dus maatschappelijke rol spelen.

Dat alles stemt ten slotte tot nadenken over de aard van en de omgang met dergelijke eentaligheidsidealen in het publiek taaldebat. Gee (2005: 72) stelt dat taalideologieën '*can do harm*', door in denken en handelen oneerlijke, afkeurende of neerbuigende veronderstellingen over een Andere op te wekken. Zoals aangetoond, werkt de eentaligheidsgedachte reducerend, kan ze voor emotionaliteit zorgen in het debat en creëert ze ongelijkheid tussen groepen en hun rechten binnen een bepaald grondgebied of bepaalde instelling. Dat vormt een hindernis voor debat en beleid dat meer aandacht en waardering zou kunnen hebben voor de meertalige realiteit. Niettemin heeft het eentaligheidsdenken in zijn simplificering en rationalisering

van (taal)diversiteit ook een imperatieve historische en actuele logica: enerzijds stuurt die logica het debat, anderzijds wordt die ook discursief bewust gerecupereerd, gerecontextualiseerd en versterkt door verschillende actoren in datzelfde debat (politici, redacties, opiniemakers, luisteraars en lezers). Dat maakt van de eentaligheidsgedachte niet louter een emotioneel ideaalbeeld of een discursieve constructie die vooruitstrevend taaldebate en taalbeleid in de weg staat, maar een wijdverbreid referentiekader, een betekenisvolle sociolinguïstische realiteit om volwaardig rekening mee te houden. Milroy (2001: 538) stelt dat:

Public opinions are deeply and sincerely held and are widespread in society [...]. They are also manifestations of ingrained ideological positions and beliefs, and we ignore this at our peril. If we tell people things about language that they firmly believe to be untrue, they will mistrust us and reject what we say. In view of all this, it will be clear, I hope, that linguists who try to persuade lay persons directly that all forms of language are equal and language discrimination is unfair, have misunderstood the nature of the dialogue.

Het is immers een dialoog die minder om wetenschappelijk bewijs draait dan om (strategische) ideologie. Om niet te verzanden in een taalideologische stellingenoorlog maar tot genuanceerdere discussies te komen, heeft het publieke taaldebate met andere woorden niet zozeer baat bij narratieven *voor* of *tegen* ideologieën van eentaligheid. Het heeft eerder baat bij een breed constructief narratief *in relatie tot* die ideologieën, met aandacht voor begrip, contextualisering, kennis(verspreiding) en vooral reflexiviteit omtrent de vorming, normalisering en werking van taalideologieën. In dat dialogische proces blijft discoursanalyse een nuttig instrument (zie Gee 2016), maar naast de wetenschap kan de oefening ook gemaakt worden in het onderwijs, in de wetenschapscommunicatie en door opinie- en taalbeleidsmakers, des te meer in de taalgevoelige context van België.

Bibliografie

- Bauman & Briggs 2003 – R. Bauman & C. Briggs, *Voices of Modernity. Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Bernstein 1990 – B. Bernstein, *Class, Codes and Control, Vol. IV: The Structuring of Pedagogic Discourse*. Londen/New York: Routledge, 1990.

- Blommaert 1999 – J. Blommaert, 'The debate is open'. In: J. Blommaert (ed.), *Language Ideological Debates*. Berlijn: Mouton de Gruyter, 1999, p. 1-38.
- Blommaert 2011 – J. Blommaert, 'The long language-ideological debate in Belgium'. In: *Journal of Multicultural Discourses* 6 (2011) 3, p. 241-256. doi: 10.1080/17447143.2011.595492
- Blommaert & Verschueren 1992a – J. Blommaert & J. Verschueren, 'The role of language in European nationalist ideologies'. In: *Pragmatics* 2 (1992) 3, p. 355-375. doi: 10.1075/prag.2.3.13blo
- Blommaert & Verschueren 1992b – J. Blommaert & J. Verschueren, *Het Belgische migrantendebat. De pragmatiek van de abnormalisering*. Antwerpen: International Pragmatics Association, 1992.
- Blommaert e.a. 2000 – J. Blommaert, F. Brisard, C. Bulcaen, H. Daniëls, S. D'hondt, G. Eelen, J. Jaspers, M. Meeuwis, R. Senoussi & J. Verschueren, 'Sociolinguïstiek en pragmatiek: de studie van ideologieën omtrent meertaligheid'. In: S. Gillis, J. Nuyts & J. Taeldeman (red.), *Met taal om de tuin geleid. Opstellen voor Georges De Schutter*. Antwerpen: UIA, 2000, p. 37-48.
- Blommaert, Creve & Willaert 2006 – J. Blommaert, L. Creve & E. Willaert, 'On being declared illiterate: Language-ideological disqualification in Dutch classes for immigrants in Belgium'. In: *Language and Communication* 26 (2006) 1, p. 34-53. doi: 10.1016/j.langcom.2005.03.004
- Bollen & Baten 2010 – K. Bollen & K. Baten, 'Bilingual Education in Flanders: Policy and Press Debate (1999-2006)'. In: *The Modern Language Journal* 94 (2010) 3, p. 412-433. doi: 10.1111/j.1540-4781.2010.01089.x
- Bourdieu 1982 – P. Bourdieu, *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. Parijs: Fayard, 1982.
- Braun & Clarke 2006 – V. Braun & V. Clarke, 'Using thematic analysis in psychology'. In: *Qualitative Research in Psychology* 3 (2006), p. 77-101. doi: 10.1191/1478088706qp0630a
- Bucholtz & Hall 2004 – M. Bucholtz & K. Hall, 'Language and Identity'. In: A. Duranti (ed.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden: Blackwell, 2004, p. 369-394.
- Chilton 1997 – P.A. Chilton, 'The Role of Language in Human Conflict: Prolegomena to the Investigation of Language as a Factor in Conflict Causation and Resolution'. In: *Current Issues in Language and Society* 4 (1997) 3, p. 174-189. doi: 10.1080/13520529709615497
- Cenoz 2013 – J. Cenoz, 'Defining Multilingualism'. In: *Annual Review of Applied Linguistics* 33 (2013), p. 3-18. doi: 10.1017/S026719051300007X
- Darquennes 2015 – J. Darquennes, 'Language conflict research: a state of the art'. In: *The International Journal of the Sociology of Language* 235 (2015), p. 7-32. doi: 10.1515/ijsl-2015-0012

- De Caluwe 2012 – J. De Caluwe, 'Dutch in Belgium: Facing multilingualism in a context of regional monolingualism and Standard Language Ideology'. In: M. Hüning, U. Vogl, & O. Moliner (eds.), *Standard Languages and Multilingualism in European History*. Amsterdam: John Benjamins, 2012, p. 259-282.
- De Groof 2004 – J. De Groof, *Nederlandse taalplanning in Vlaanderen in de lange negentiende eeuw (1795-1914). Een linguïstische analyse met speciale aandacht voor de wisselwerking tussen status- en corpusplanning*. Doctoraatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 2004.
- Delarue & De Caluwe 2015 – S. Delarue & J. De Caluwe, 'Eliminating social inequality by reinforcing standard language ideology? Language policy for Dutch in Flemish schools'. *Current Issues in Language Planning* 16 (2015) 1-2, p. 8-25. doi: 10.1080/14664208.2014.947012
- Deneckere, De Wever & De Paepe 2012 – G. Deneckere, B. De Wever & T. De Paepe, *Een geschiedenis van België*. Gent: Academia Press, 2012.
- Deprez 1999 – K. Deprez, 'De taal van de Vlamingen'. In: K. Deprez & L. Vos (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging (1780-2000)*. Antwerpen: Houtekiet, 1999, p. 103-116.
- Deutsch 1966 – K.W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundations of Nationality*. Cambridge: MIT Press, 1966.
- Duchêne & Heller 2007 – A. Duchêne & M. Heller, *Discourses of Endangerment: Ideology and Interest in the Defence of Languages*. Londen: Continuum, 2007.
- Fairclough 1992 – N. Fairclough, *Discourse and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Fairclough 2003 – N. Fairclough, *Analysing Discourse: Text Analysis for Social Research*. Londen/New York: Routledge, 2003.
- Fairclough & Wodak 1997 – N. Fairclough & R. Wodak, 'Critical Discourse Analysis'. In: T. Van Dijk (ed.), *Discourse as Social Interaction*. Londen: Sage, 1997, p. 258-284.
- Francard 1998 – M. Francard, 'La légitimité linguistique passe-t-elle par la reconnaissance d'une variété « nationale »? Le cas de la communauté française de Wallonie-Bruxelles'. In: *Revue québécoise de linguistique* 26 (1998) 2, p. 13-23. doi: 10.7202/603149ar
- Gal 1989 – S. Gal, 'Language and political economy'. In: *Annual Review of Anthropology* 18 (1989), p. 345-367. doi: 10.1146/annurev.an.18.100189.002021
- Gal 1993 – S. Gal, 'Diversity and contestation in linguistic ideologies: German speakers in Hungary'. In: *Language in Society* 22 (1993) 3, p. 337-359. doi: 10.1017/S0047404500017279
- Gal 1998 – S. Gal, 'Multiplicity and Contention among Language Ideologies. A Commentary'. In: B.B. Schieffelin, K.A. Woolard & P.V. Kroskrity (eds.), *Language Ideologies. Practice and Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 317-331.

- Gal 2011 – S. Gal, 'Polyglot nationalism. Alternative perspectives on language in 19th century Hungary'. In: *Langage et Société* 136 (2011) 2, p. 31-54. doi: 10.3917/ls.136.0031
- Gal & Irvine 1995 – S. Gal & J. Irvine, 'The boundaries of language and disciplines: How ideologies construct difference'. In: *Social Research* 62 (1995) 4, p. 967-1001.
- Giddens 1979 – A. Giddens, *Central Problems in Social Theory*. Londen: Macmillan, 1979.
- Gee 2005 – J.P. Gee, *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Londen/New York: Routledge, 2005.
- Gee 2016 – J.P. Gee, 'Discourse analysis matters: bridging frameworks'. In: *Journal of Multicultural Discourses* 11 (2016) 4, p. 343-359. doi: 10.1080/17447143.2016.1226316
- Gevers 1975 – L. Gevers, 'Het Nederlands als vak en voertaal in het katholiek middelbaar onderwijs van het aartsbisdom Mechelen en het bisdom Brugge – 1864-1893'. In: *De groote stoorring 1875. Historische bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamse studentenbeweging*. Roeselare: Concordia, 1975, p. 181-270.
- Hambye 2009 – P. Hambye, 'Plurilinguisme et minorisation en Belgique: d'étranges rapports aux langues « étrangères »'. In: *Langage et société* 129 (2009) 3, p. 29-46. doi: 10.3917/ls.129.0029
- Hambye & Richards 2012 – P. Hambye & M. Richards, 'The paradoxical visions of multilingualism in education: the ideological dimension of discourses on multilingualism in Belgium and Canada'. In: *International Journal of Multilingualism* 9 (2012) 2, p. 165-188. doi: 10.1080/14790718.2011.644558
- Hanson 1990 – M. Hanson, *Van Frans naar Nederlands. De taalsituatie in het Limburgs middelbaar onderwijs 1830-1914* [Maaslandse Monografieën XLIX]. Leeuwarden/Maastricht: Eisma, 1990.
- Heller & McElhinny 2017 – M. Heller & B. McElhinny, *Language, Capitalism, Colonialism: Towards a Critical History*. Toronto: University of Toronto Press, 2017.
- Hobsbawm 1990 – E. Hobsbawm, 'The transformation of nationalism, 1870-1918'. In: E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, p. 101-130.
- Horner 2011 – K. Horner, 'Media representations of multilingual Luxembourg. Constructing language as a resource, problem, right and duty'. In: *Journal of Language and Politics* 10 (2011) 4, p. 491-510. doi: 10.1075/jlp.10.4.02hor
- Hroch 1968 – M. Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*. Praag: Universita Karlova, 1968.
- Hult & Hornberger 2016 – F.M. Hult & N.H. Hornberger, 'Revisiting Orientations in Language Planning: Problem, Right, and Resource as Analytical Heuristic'. In: *The Bilingual Review/La Revista Bilingüe* 33 (2016) 3, p. 30-49.

- Irvine 1989 – J. Irvine, ‘When Talk Isn’t Cheap: Language and Political Economy’. In: *American Ethnologist* 16 (1989) 2, p. 248-267.
- Irvine 2001 – J. Irvine, ‘“Style” as distinctiveness: the culture and ideology of linguistic differentiation’. In: P. Eckert & J.R. Rickford (eds.), *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 2-43.
- Irvine & Gal 2000 – J. Irvine & S. Gal, ‘Language Ideology and Linguistic Differentiation’. In: P.V. Kroskrity (ed.), *Regimes of Language. Ideologies, politics and identities*. Santa Fe: School of American Research Press, 2000, p. 35-84.
- Jaffe 2007 – A. Jaffe, ‘Discourses of Endangerment: Contexts and Consequences of Essentializing Discourses’. In: A. Duchêne & M. Heller (eds.), *Discourses of Endangerment: Ideology and Interest in the Defence of Languages*. Londen: Continuum, 2007, p. 57-75.
- Jaffe 2009 – A. Jaffe, ‘The Production and Reproduction of Ideologies in Practice’. In: N. Coupland & A. Jaworski (eds.), *The New Sociolinguistics Reader*. New York: Palgrave, 2009, p. 390-403.
- Janssens 2012 – R. Janssens, ‘The Linguistic Landscape as a Political Arena. The Case of the Brussels periphery in Belgium’. In: C. Hélot, M. Barni, R. Janssens, & C. Bagna (eds.), *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, p. 39-52.
- Janssens 2015 – R. Janssens, ‘Language conflict in Brussels: political mind-set versus linguistic practice’. In: *International Journal of the Sociology of Language* 42 (2015) 5, p. 53-76. doi: 10.1515/ijsl-2015-0014
- Janssens 2018a – R. Janssens, *Meertaligheid als opdracht. Een analyse van de Brusselse taalsituatie op basis van taalbarometer 4*. Brussel: VUB Press, 2018.
- Janssens 2018b – R. Janssens, ‘The impact of mobility and migration on the identity-constructing policy in Brussels’. In: P.A. Kraus & F. Grin (eds.), *The politics of multilingualism: Europeanisation, globalisation and linguistic governance*. Amsterdam: John Benjamins, 2018, p. 65-87.
- Jaspers 2009 – J. Jaspers, *De klank van de stad: stedelijke meertaligheid en interculturele communicatie*. Leuven: Acco, 2009.
- Jaspers 2011 – J. Jaspers, ‘Talking like a “zerolingual”: Ambiguous caricatures at an urban secondary school’. In: *Journal of Pragmatics* 43 (2011) 5, p. 1264-1278. doi: 10.1016/j.pragma.2010.05.012
- Jaspers 2012 – J. Jaspers, ‘Het Algemeen Nederlands: uw sociale zekerheid? Taalgebruik en taalopvattingen in processen van in-en uitsluiting’. In: K. Absillis, J. Jaspers & S. Van Hoof, (red.), *De manke usurpator: over verkavelingsvlaams*. Gent: Academia Press, 2012, p. 371-395.
- Jaspers 2015 – J. Jaspers, ‘Tussen meervoudige vuren: de implementatie van eentalig taalbeleid in een context van taaldiversiteit’. In: *Pedagogische Studiën* 92 (2015) 5, p. 344-360.

- Jaspers & Madsen 2016 – J. Jaspers & L.M. Madsen, 'Sociolinguistics in a languagised world: Introduction'. In: *Applied Linguistics Review* 7 (2016) 3, p. 235-258. doi: 10.1515/applirev-2016-0010
- Johnson & Milani 2010 – S.A. Johnson & T.M. Milani, *Language Ideologies and Media Discourse: Texts, Practices, Politics*. Londen, New York: Continuum, 2010.
- Kamusella 2018 – T. Kamusella, 'Nationalism and national languages'. In: J.W. Tollefson & M. Pérez-Milans (eds.), *The Oxford Handbook of Language Policy and Planning*. Oxford: Oxford University Press, 2018, p. 163-182.
- Kesteloot 1997 – C. Kesteloot, 'Être ou vouloir être. Le cheminement difficile de l'identité wallonne'. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 3 (1997), p. 181-201.
- Koppen, Distelmans & Janssens 2002 – J. Koppen, B. Distelmans & R. Janssens, *Taalfaciliteiten in de Rand: ontwikkelingslijnen, conflictgebieden en taalpraktijk*. Brussel: VUB Press, 2002.
- Krämer, Vogl & Kolehmainen 2022 – P. Krämer, U. Vogl & L. Kolehmainen, 'What is "Language Making"?. In: *International Journal of the Sociology of Language* 48 (2022) 2, p. 1-27. doi: 10.1515/ijsl-2021-0016
- Kroskrity 2000 – P.V. Kroskrity, *Regimes of Language*. Oxford: Currey, 2000.
- Kroskrity 2004 – P.V. Kroskrity, 'Language Ideologies'. In: A. Duranti (ed.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden: Blackwell, 2004, p. 496-517. doi: 10.1002/9780470996522.ch22
- Leerssen 2006 – J. Leerssen, 'Nationalism and the cultivation of culture'. In: *Nations and nationalism* 12 (2006) 4, p. 559-578. doi: 10.1111/j.1469-8129.2006.00253.x
- Lippi-Green 2007 – R. Lippi-Green, *English with an accent: language, ideology, and discrimination in the United States*. Londen/New York: Routledge, 2007.
- Mautner 2016 – G. Mautner, 'Checks and balances: How corpus linguistics can contribute to CDA'. In: R. Wodak & M. Meyer (eds.), *Methods of critical discourse studies*. Londen: Sage, 2016, p. 154-179.
- Mettewie 2020 – L. Mettewie, 'Wordt Nederlands een verplicht vak in Wallonië?' In: *Neerlandia* 124 (2020) 1, p. 30-31.
- Mettewie & Van Mensel 2020 – L. Mettewie & L. Van Mensel, 'Understanding foreign language education and bilingual education in Belgium: a (surreal) piece of cake'. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. doi: 10.1080/13670050.2020.1768211
- Milroy 2001 – J. Milroy, 'Language ideologies and the consequences of standardization'. In: *Journal of Sociolinguistics* 5 (2001) 4, p. 530-555. doi: 10.1111/1467-9481.00163
- Nelde 1994 – P.H. Nelde, 'Language in Contact and Conflict: The Belgian Experience and the European Union'. In: *Current Issues in Language and Society* 1 (1994) 2, p. 165-182.

- Nelde 1997 – P.H. Nelde, 'Language conflict'. In: F. Coulmas (ed.), *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 1997, p. 285-300.
- Perrez & Reuchamps 2015 – J. Perrez & M. Reuchamps, 'Folle machine ou solide relation « living apart together » ?. Le rôle des métaphores dans la perception citoyenne du fédéralisme belge'. In: *Mots. Les langages du politique* [online] 109 (2015). doi: 10.4000/mots.22156
- Potvin, Morelli & Mettewie 2004 – M. Potvin, A. Morelli & L. Mettewie, 'Du racisme dans les rapports entre groupes nationaux au Canada et en Belgique?' In: G. Bourgeault & M-H. Chastenay (eds.), *Ethnic relations and education in divided societies. Comparing Belgium and Canada. Relations ethniques et éducation dans les sociétés divisées. Comparaison Belgique-Canada*. Calgary: Canadian Ethnic Studies, 2004, p. 25-60.
- Rindler Schjerve 2003 – R. Rindler Schjerve, 'Kontakt- und Konfliktlinguistik im Wandel'. In: K. Bochmann, P.H. Nelde & W. Wölck (eds.), *Methodology in Conflict Linguistics (Plurilingua XXIV)*. St. Augustin: Asgard, 2003, p. 47-58.
- Rosa 2016 – J.D. Rosa, 'Standardization, Racialization, Languagelessness: Raciolinguistic Ideologies across Communicative Contexts'. In: *Journal of Linguistic Anthropology* 26 (2016) 2, p. 162-183. doi: 10.1111/jola.12116
- Ruiz 1984 – R. Ruiz, 'Orientations in Language Planning'. In: *NABE Journal* 8 (1984) 2, p. 15-34. doi: 10.1080/08855072.1984.10668464
- Rumsey 1990 – A. Rumsey, 'Wording, meaning and linguistic ideology'. In: *American Anthropologist* 92 (1990) 2, p. 346-351. doi: 10.1525/aa.1990.92.2.02a00060
- Saul 2017 – J.M. Saul, 'Racial Figleaves, the Shifting Boundaries of the Permissible, and the Rise of Donald Trump'. In: *Philosophical Topics* 45 (2017) 2, p. 97-116. doi: 10.5840/philtopics201745215
- Silverstein 1979 – M. Silverstein, 'Language structure and linguistic ideology'. In: P.R. Clyne, W.F. Hanks & C.L. Hofbauer (eds.), *The Elements: A Parasession on Linguistic Units and Levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 1979, p. 193-247.
- Sinardet 2007 – D. Sinardet, 'Het samenleven van twee onderdrukte meerderheden. Vlamingen, Franstaligen en de media'. In: G. Buelens, D. Van Reybrouck & J. Goossens (red.), *Waar België voor staat: een toekomstvisie*. Amsterdam: Meulenhoff/Manteau, 2007, p. 27-37.
- Spitzmüller, Busch & Flubacher 2021 – J. Spitzmüller, B. Busch & M-C. Flubacher, 'Language ideologies and social positioning: the restoration of a "much needed bridge"'. In: *International Journal for the Sociology of Language* 47 (2021) 5, p. 1-12. doi: 10.1515/ijsl-2020-0094
- Thompson 1991 – J.B. Thompson, *Ideology and Modern Culture. Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Tibbaut, Vandenbussche & Saeys 2020 – A. Tibbaut, W. Vandenbussche & M. Saeys, *Meertaligheid in Brussel. Mapping en analyse van meertalige initiatieven in het*

- Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Cartographie et analyse des initiatives en matière de multilinguisme en Région de Bruxelles-Capitale. Onderzoeksrapport voor de regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, in opdracht van de minister van Promotie van meertaligheid, 2020.*
- Urciuoli 1995 – B. Urciuoli, 'Language and Borders'. In: *Annual Review of Anthropology* 24 (1995), p. 525-546. doi: 10.1146/annurev.an.24.100195.002521
- Van den Berg & Couttenier 2009 – W. van den Berg & P. Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009.
- Vandenbussche 2001 – W. Vandenbussche, 'Nederlands als prestigetaal voor de Brugse upper class in de 19^e eeuw?' In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 111 (2001) 2, p. 129-146.
- Vandenbussche 2004 – W. Vandenbussche, 'Triglossia and pragmatic variety choice in nineteenth-century Bruges. A case study in historical sociolinguistics'. In: *Journal of Historical Pragmatics* 5 (2004) 1, p. 27-47.
- Van der Horst 2008 – J. Van der Horst, *Het einde van de standaardtaal. Een wisseling van Europese taalcultuur*. Amsterdam: Meulenhoff, 2008.
- Van de Velde 2020 – F. Van de Velde, 'Zegeningen en schaduwzijden van taaldiversiteit'. In: I. Goddeeris, N. Lie & S. Marzo (red.), *Interculturaliteit en de Geesteswetenschappen. Over grenzen, beelden en taal*. Leuven: Leuven University Press, 2020, p. 211-240.
- Van Dijk 1988 – T.A. Van Dijk, *News as Discourse*. Londen/New York: Routledge, 1988.
- Van Genderachter 2005a – M. Van Genderachter, *Le Chant du Coq: nation et nationalisme en Wallonie depuis 1880*. Gent: Academia Press, 2005.
- Van Genderachter 2005b – M. Van Genderachter, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WOI*. Tielt: Lannoo, Gent: AMSAB-ISG, 2005.
- Van Goethem 1990 – H. Van Goethem, *Taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht, 1795-1935*. Brussel: Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1990.
- Vanhecke & De Groof 2007 – E. Vanhecke & J. De Groof, 'New data on language policy and language choice in 19th-century Flemish city administrations'. In: S. Elspaß, N. Langer, J. Scharloth & W. Vandenbussche (eds.), *Germanic Language Histories 'from below' (1700-2000)*. Berlijn: De Gruyter, 2007, p. 449-470.
- Van Hoof & Jaspers 2012 – S. Van Hoof & J. Jaspers, 'Hyperstandaardisering'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 181 (2012) 1, p. 97-125.
- Van Mensel 2016 – L. Van Mensel, 'Children and choices: the effect of macro language policy on the individual agency of transnational parents in Brussels'. In: *Language Policy* 15 (2016) 4, p. 547-560. doi: 10.1007/s10993-015-9391-x

- Van Velthoven 2005 – H. Van Velthoven, 'De opbouw van een Brussels identiteit. Naar een Brussels Gewest-Gemeenschap?' In: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 64 (2005) bijzonder nummer, p. 58-79. doi: 10.21825/wt.v64i.12712
- Verschuieren 2011 – J. Verschuieren, 'Language use and ideology'. In: J. Verschuieren, *Ideology in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 7-20.
- Vierendeels 2019 – I. Vierendeels, *Een land van twee mentale minderheden. Een diachroon en vergelijkend corpusonderzoek naar het meertaligheidsdiscours in de Vlaamse en Waalse geschreven pers*. Masterscriptie. Universiteit Gent, 2019.
- Vierendeels, Mettewie & Vogl te verschijnen – I. Vierendeels, L. Mettewie & U. Vogl, 'Miss Belgium, Coca-Cola and Flemish carwashes. Mapping discourses on "multilingualism" by the Dutch- and French-medium written press in Belgium'. In: *Dutch Journal of Applied Linguistics*, te verschijnen.
- Vogl 2012 – U. Vogl, 'Multilingualism in a standard language culture'. In: M. Hüning, U. Vogl, & O. Moliner (eds.), *Standard Languages and Multilingualism in European History* Amsterdam: John Benjamins, 2012, p. 1-42.
- Vogl & Hüning 2010 – U. Vogl & M. Hüning, 'One Nation, One Language? The Case of Belgium'. In: *Dutch Crossing* 34 (2010) 3, p. 228-247. doi: 10.1179/030965610X12820418688570
- Wils 1974 – L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*. Leuven: Davidsfonds, 1974.
- Wils 1991 – L. Wils, 'L'emploi des langues en matières judiciaires et administratives dans le royaume de Belgique'. In: *Revue du Nord* 289 (1991), p. 51-71.
- Wils 2009 – L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie: een geschiedenis van de Vlaamse Beweging*. Leuven: Acco, 2009.
- Witte & Verhulst s.d. – E. Witte & A. Verhulst, 'Liberale Partij'. https://nevb.be/wiki/Liberale_partij; online geraadpleegd op 23 augustus 2022.
- Witte & Van Velthoven 2010 – E. Witte & H. Van Velthoven, *Strijden om taal. De Belgische taalkwestie in historisch perspectief*. Kapellen: Pelckmans, 2010.
- Wodak 2001 – R. Wodak, 'The discourse-historical approach'. In: R. Wodak & M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Studies*. Londen: Sage, 2001, p. 63-94.
- Wodak & Meyer 2016 – R. Wodak & M. Meyer, 'Critical Discourse Studies: History, Agenda, Theory and Methodology'. In: R. Wodak & M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Studies*. Third Edition. Londen: Sage, 2016, p. 1-22.
- Woolard 1992 – K.A. Woolard, 'Language ideology: Issues and approaches'. In: *Pragmatics* 2 (1992) 3, p. 235-249. doi: 10.1075/prag.2.3.01woo
- Woolard 1998 – K.A. Woolard, 'Language Ideology as a Field of Inquiry'. In: B.B. Schieffelin, K.A. Woolard & P.V. Kroskrity (eds.), *Language Ideologies. Practice and Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 3-47.

- Woolard & Schieffelin 1994 – K.A. Woolard & B.B. Schieffelin, 'Language Ideology'.
In: *Annual Review of Anthropology* 23 (1994) 1, p. 55-82. doi: 10.1146/annurev.
an.23.100194.000415
- Zoltberg 1974 – A.R. Zoltberg, 'The Making of Flemings and Walloons: Belgium:
1830-1914'. In: *The Journal of Interdisciplinary History* 5 (1974) 2, p. 179-235.

Over de auteur

Ilias Vierendeels, Universiteit Namen, Onderzoeksinstituut NaLTT, Département de Langues et Littératures Germaniques, Rue de Bruxelles 61, B-5000 Namen, België